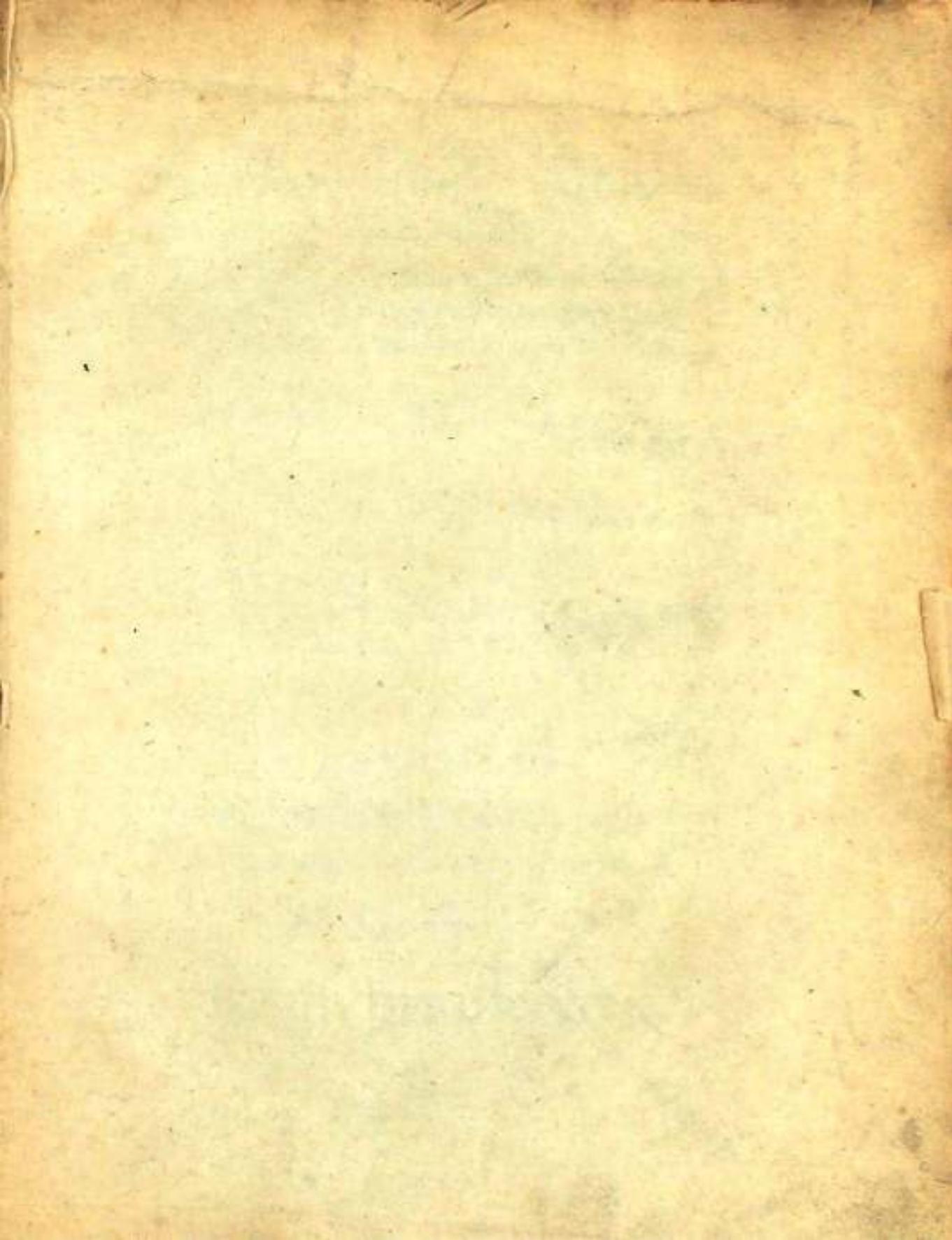

~~100~~
6-22 Beta.

Jacques-Louis Strébée

Aristotelis & Xeno-

PHONTIS OECONOMICA, AB

Iacobo Lodoico Strebæo è græco in latinum
conuersa, Ad Ioannem Bertrandum Sena-
torem, & Lutetiæ Parisiorū Curiæ præsidem.

P A R I S I S

Ex officina Michaëlis Vascosani, in uia quæ est
ad diuum Iacobum, sub Fontis insigni.

M. D. X L I I I.

Cum priuilegio.

9027

H349

90271

PRIVILEGIVM IN HANC SEN-
tentiam à Prop. Parisienfi impetratum.

Cautum est editio Proprætoris Parisiensis, ne cui Ari-
stotelis & Xenophontis æconomica cum annotationibus in
Perionium, ab Iacobo Lodoico Strebæo nomine Ioannis
Bertrandi Senatoris conuersa à Græco, quadriennio proxi-
mo imprimere liceat, aut alibi impressa uenalia proponere,
præterquam ipsi Vascosano. Qui secus fecerit, libri impres-
si, aut inter promercales habiti, publicabütur, & mulcta illi
arbitrio Iudicis irrogabitur. Parisijs pridie Calendas In-
rias M. D. XLIII.

I.I. De Mesmes.

PRÆFATI^O.

Vum libros Aristotelis de ciuili sciētia, præses æquissime, latinè reddidifsem, & illis multa quæ ad tuéda rei familiaris artem pertinent, contine-ri animaduertissim : ut cætera quæ nunc extant ab antiquis ea de re subtiliter & acutè disputata, haberéntur, à græco uertéda, & in usus eorum qui aut græcè nesciūt, aut latini sermonis inopia laborant, edenda, diuulgádaq; mihi duxi. Quod eò libentius feci, quia ordo rerum uiaq; rationis hoc iubet, ut è multis ad paucos, è paucis ad unum, ex disciplina ciuili ad œconomicam, ex œconomica ad moralem facta partitione ueniatur. Quòd autem libri superiores in tuo nomine apparuerut, hos quoque, non solum philosophorum principis authoritate, sed etiam materiae quæ subiecta est, affinitate coniunctos, ne ullum diuortium fieret, eodem nomine diuulgados esse iudicau. Accedit, ut hoc negocium, quod non inutile futurum puto, suasore te & authore suscepimus. Quamobrem faciūdum mihi uidebatur, ut cuius hortatione rem per honestam moliri cœpissim, illius ampla dignitate confectum opus illustrarem. Evidem scio nihil arduum, nihil magnum hanc præ se ferre disciplinā, & hoc, quicquid est honoris, multos procuratoribus & uillicis commisissé, quò liberius aut studio sapientiæ, aut

P R A E F A T I O.

reipublicæ darent operam. Nec ignoro summā uim
tuę naturę, summam iuris rerumq; ciuilium cogni-
tionē, præterea singularē tuam prudentiā, & ampli-
tudinem honoris atque magistratus quem geris, es-
se longè præstantiorē, quām quæ debeat hac distra-
hi cura: tamen œconomicam Cyrus non minus co-
luit, quām bellicam uirtutem: & M. Cato Censo-
rius haud minus libenter audiit quum diceretur bo-
nus paterfamilias, quām quum summus imperator.
Possum, nec ipse nō potes, enumerare plures uiros
clarissimos, qui domus augēdæ studio capti, magnā
sibi quæsiere laudem, propterea quòd haberēt opes
honesto labore partas, quibus & templa & sacrifi-
cia augerent, patriam iuuarent, propinquos necef-
sariosque sustinerent, hospites acciperent liberali-
ter, miserorum leuarent inopiam, magnam alerent
familiam, se domūmque suam decenter ornarēt. In
eum te numerū adscribere licet, qui potes & exples
hæc omnia, si nō una ratione domus regēdæ, quòd
euaseris ad altiora, tamen & hac uia non mediocri-
ter adiutus. Nam plures equos plurésque ministros
alere, in officio quenque suo continere, cuique ne-
cessaria suppeditare, aulæis, stragulis, lanea, lintera,
serica ueste, lectis pulchrè structis, mensis, abacis, ua-
sis multis atque preciosis, supellectili copiosa lautá-
que refertam habere domum, liberos plures magnis
impensis educare, uestire, erudire, perpetuos facere
sumptus, nec solūm necessarios, sed etiam liberales,

non

P R A E F A T I O.

non habere & s alienum, integrum seruare patrimo-
nium, sic uiuere ut nemini cuiquā fiat iniuria, Hæc
& alia generis eiusdē, quæ iam multos annos optimè facis, si quis dicat nō esse boni patrisfamilias, qui
sciat rem tueri, non intelligo quod œconomia mu-
nus esse putet. Hæc itaque siue ars siue exercitatio
quædam & facultas, tametsi nihil arduum (ut insti-
tueram dicere) præ se fert, & quas adeptus es artes
obtinent principatum, non tamen indigna senato-
ris amplissimi nomine. Si canimus sylvas, inquit
poeta, sylva sunt Consule dignæ. Si tractamus œco-
nomica sylvis ampliora, sunt œconomica digna fe-
natore. Leges igitur & hæc nostra (dico nostra, ut
sua Plautus & Terentius, quæ uerterant è græco)
& eò libentius quidem leges, quòd mihi fueris au-
thor ut ista conuersa diuulgarem. Id quidem fecisti,
sat scio, non quòd tibi, cui nota sunt hæc omnia, per-
ciperes inde fructum, sed ut aliorum cōsuleres utili-
tati. leges tamē, ut quid auspicis tuis sit effectum,
iudicare possis. Quum libri tres de re familiari no-
mine Aristotelis inscripti reperiantur, primum fo-
lum uerbis latinis expressi, nec eum totum, propter-
ea quòd magna pars eius desideratur. Quod reli-
quum est, tam sententiosa breuitate, tam arguta sub-
tilitate, tam composito ordine rem complectitur,
ut corum qui uias artis huius inquitunt, desiderium
mirum in modum commoueat. Aristoteles rem o-
mnem, sicuti Xenophon, in unum librum contule-

P R A E F A T I O.

rat, id ostendit Diogenes Laertius, sed quum Leonardus Aretinus incidisset in libellum quendam de uiri & uxoris moribus, & de tuéda coniugii societate, qui nec Aristotelis acumen, nec inuentionem, nec collocationé, nec dicendi genus præ se fert, nec rebus eius aptè cohæret, illum supposuit, siue quòd in philosophi nomē inuaserat, siue quòd ad œconomiam pertinere uidebatur. Quæ scripsit Aretinus, extát: Græca uero nō extant. Aldus autem quū reperisset opus authoris incerti de uectigalibus regū atq; populorum, de confienda pecunia, propterea quòd œconomia nomen usurpabat, et si ad eam, de qua agebat philosophus, nō erat congruēs & accōmodatū, tamen adiecit, & altero loco donauit. Ego qui certò sciré nec Aristotelis esse, nec ad œconomicam facultatem, de qua nunc agimus, pertinere, conuersum nolui: sed ut supplerétur ea quæ supererāt, Xenophontis œconomicon latinum feci: quo nihil & inuentione & ornatu præstantius dignissq; inueniri potest, quod cum præceptionibus Aristotelis coniungatur. Quum scriptoris utriusque res inter se confero, multis magnisque rationibus adductus hoc iudico, uel ex eodem fonte deductas, uel quæ sunt Aristotelis, è Xenophonte decerptas. Fuit hic uir egregiè doctus, & eadē qua præceptor Aristotelis diuinus ille Plato, disciplina formatus. Hi qui essent duo Socratiæ philosophiæ lumina, (ut ait Au Gellius) certare & æmulari inter se uisi sunt,
quia

P R A E F A T I O.

quia de iis apud alios uter esset præstantior maiorq; certabatur. Xenophontis elegantiā M. Cicero laudat in Oratore. Illius, inquit, sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Et Quintilianus, Quid, inquit, commemorem Xenophontis illam iucunditatē in affectatam, sed quam nulla affectatio consequi possit: ut ipsæ sermonē Gratia finxisse videantur: & quod de Pericle ueteris comœdiæ testimoniuū est, in hunc iustissimè trāf-ferri possit, in labris eius sedisſe quandam persuadendi deam. Nec eius facundiam modò laudarunt ueteres, sed etiam rerum sententiarūmque pondus. Semper Aphricanus, inquit Cicero Tusculanarum secundo, Socraticum Xenophótem in manibus habebat. Idem libro de officiis secundo, Res autem familiaris quæri debet iis rebus à quibus abest turpitudo, conseruari autem diligentia & parsimonia, iisdē etiam rebus augeri. Has res commodissimè Xenophon Socratus persecutus est in eo libro qui œconomicus inscribitur, quem nos, ista fere ætate quum essemus, qua es tu nūc, è græco in latinum conuer-timus. Habes acutissimi uiri de Xenophontis œconomico sententiam: ex qua facile perspici potest, opus esse dignum quod latinè reddatur. Vertere conatus erat Raphael Volaterranus, sed ei nō successit ex sententia. Videtur enim nescio quid aliud potius, quam quod suscepereat, interpretari. Sæpe to-tos locos præterit. Sæpe sentētias scriptoris immu-

P R A E F A T I O.

tat. Sæpe fertur in errorem, & quò tendant græca, non uidet. Alia mutila & decurtata, alia multis uerbis aucta ponit. Sæpe barbare loquitur, & impure. Quumq̄ fugere uult molestam uerbi inquit & inquam repetitionem, nec illam fugit omnino, nec aperte distinguit colloquia personarum. Ego quidem penè uerbum uerbo reddidi, nisi quum ratio linguae latinæ uetuit. Verbis inquit & inquam sum usus necessariò: quod & Ciceronem multis in libris fecisse uideo. Omnia qua potui maxima diligentia conuerti, rerum studiosus magis quam uerborum, quæ tamen haudquaquam neglexi. Græca deprauata correxi beneficio consultissimi iudicis, atque longè doctissimi Ranconeti, qui, ut est amantissimus omnium literarum, codices manu scriptos summa diligentia conquirit, quibus non ipse modò, sed alii quoque iuuentur. quo nomine multa uiro debetur ab iis qui sestantur literas puriores. Is mihi duos codices uetus eleganti manu depictos commodauit. Illos cum tribus aliis contuli, & quæ mihi recta uidebantur, adhibito iudicio secutus sum. Quòd si elegantissimi oratoris & philosophi neque suavitatem, neque uenustatem, neque lepidas exornationes imitari potui, non est cur id mihi quisquam det uitio. Sermo Romanus (teste Fabio) non illam recipere uidetur solis concessam Atticis ueneré. Graiis, ut ait Horatius, dedit ore rotundo Musa loqui. Nobis uero, etiamsi cupiamus, non licet esse tam difertis.

P R A E F A T I O.

fertis. Adde quod in conuertendis græcis, quia rebus & uerbis aliorum seruiendum est, nec tam libere fluit oratio, nec locos amœnos tā sequitur, quām si alueum prounum, dulcesq; uoluptates sibi delegisset. Id aperte demonstrat oratio M. Ciceronis quares Platonis de uniuersitate prosequitur. Quām fuerit humilis ac demissus in hoc uertendo Xenophotis œconomico, testatur diuus Hieronymus in præfatione quam scriptam reliquit in Eusebii Cæsariensis chronica. Noster (inquit) Tullius, Platonis integros libros ad uerbum interpretatus est: & quū Aratum iam Romanū hexametris uersibus edidisset, in Xenophontis œconomico lusit. In quo opere ita s̄aþe aureum illud flumen eloquentiæ quibusdā scabris & turbulētis obiicibus retardatur, ut qui interpretatum nesciunt à Cicerone, dicta non credāt. Difficile est enim alienas linguis infrequentem, non alicubi excidere. Arduum, ut quæ in aliena lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conseruent. Hæc ille. Si uir ingenii summi liberaliter institutus omni genere disciplinæ, & oratorum facilè princeps, seculo tam fœlici Atticam uenustatem qua Xenophon maximè præditus est, assequi non potuit, minime mirum debet uideri, si nos & naturæ bonitate, & omni cū doctrina tum exercitatione multo inferiores, hoc tempore barbaris circunsepti, longè sequamur. Si latina sit oratio, uerba propria & usitata, molle dicendi genus ac philo-

sophicum, nec proflus inelegás, nec omnino disflutum, non video cur interpres aliorum magnopere debeat laborare. De re magis laborádum: quam totam facilè discent, aliósque nullo negocio docere poterunt, qui (quod ego feci) duorum philosophorum scripta coniungent. Si festinantibus est molesta ratio dialogorum, qui & res illustrant, & facetias interponunt, difficile non est leuiora celeriter præterire, in grauioribus utiliorib[us]que diutius immorari.

ARISTOTELIS OECONOMI-

cō liber unus mutilus.

DISCIPLINA rei familiaris à ciuili Cap. 1.
 scientia differt, nō tam solum quād domus à ciuitate (nā domus & ciuitas est subiecta quasi materia duabus his artibus) uerum etiā quod administratio ciuitatis, ad plures magistratus: domus autē rectio, ad unius imperiu pertinet. Sunt artes ab his eō disiunctæ, quia nō est eiusdem, id quod molitur opus, efficere, & uti factō, ut lyra & tibiis. Ciuilis autem scientiæ est, & ab initio constituere ciuitatem, & bene & ratione uti constituta. Vnde planum fit, esse disciplinæ rei familiaris, & domum comparare, & prudenter uti comparata. Nam ciuitas est domorū multitudo, cui & agri & rei fatis est ad bene uiuendum. Perspicuum est eū esse petendum finem, propterea quod si quod fatis est, assequi non possunt ii qui in ciuitatem conuenient, dirimitur societas. Atque etiam nō alia de causa coeunt. Id autem est ipsa cuiusque rei substantia, propter quod ea res est, atque facta est. Apparet igitur rei familiaris arte ciuili disciplina esse ortu priorem. Ab hac enim, quia domus est particula ciuitatis, illius functio perficitur. Itaque de ratione tuendæ rei familiaris, & quod sit eius officium, uidendū est. Domus partes sunt, homo, & rerū facultates. Quod autē principio natura cuiusque rei minimis in partibus spectatur, hoc quoque modo natura domus est

mutila.

A R I S T. OE C O N O M I C.

consideranda. Ut uult igitur Hesiodus,

Primum ædes, mulierq; & bos habeatur atator.

Hic enim primum uictus & alimenti gratia compa-
randus, illa uero hominum ingenuorum atque libe-
rorum causa. Debet igitur œconomia peritus uxo-
ris confociatione recte & prudenter instituere, hoc
est apparare, & talem qualis esse debet, efficere. Fa-
cultatū prima cura, studiumq; præcipuum sit illud
quod secundū naturam est. In iis artibus autem quæ
secundum naturam sunt, priorem obtinet locū ratio
agri colendi: alterum uero, quæcunq; ē terra aliquid
exquirit, ut quæ metalla tractat, & si quæ sunt aliæ
generis eiusdē. Sed agriculturæ prima laus est, pro-
pterea quòd iure nititur, ac iustitia. Non enim rem
quærit ab hominibus, aut non inuitis, ut quas exer-
cent caupones, & qui mercantur à mercatoribus
quod statim uendat, atque operæ mercenariorum.
aut inuitis, ut bellicæ. Cui iunge & illud, esse secun-
dum naturam, quia natura comparatum est, ut à ma-
tre sit omnibus alimentum. Est igitur hominibus à
terra. Præterea ad laborum tolerantiam ac fortitu-
dinem perutilis est. nō enim sicut artes sordidæ, ita
corpora infirma & inutilia facit, sed quæ sub dio ma-
nere, laborare, atq; etiam aduersus hostes adire peri-
culum possint. Nam soli agricolæ res suas extra mu-
nitio[n]es habent.

Cap. 2. In hominum genere curando, prima uxori adhi-
benda curatio. Societas enim fœminæ & mari maxi-
mè naturalis est. Huius rei fundamentū à nobis alibi
positum

positum est, naturam cupere talia multa procreare, qualia produxit, ut in quoque genere animalia. At fieri nō potest ut hoc fœmina sine mare, aut mas sine fœmina perficiat. Quamobrē societas illorū necessariò coniuncta. Est istud quidē in aliis animantibus nulla ratione duce: & quatenus illis est natura communis, eatenus solum procreādæ sobolis gratia coēunt. In cicuribus autē, & in iis quibus est plus cuiusdā prudētię, perspicua magis atq; manifesta societas, quia magis clucent mutua auxilia, benevolētia, labores & operæ cōmunes. In homine uerò maximē perspicitur hæc coniunctio, quod mas & fœmina, nō solum ut sint, sed etiā ut bene sint, inter se dāt operā. Et habētur liberi nō modò ut naturæ seruatur, uerum etiam ut inde capiatur utilitas. Nam quæ parentes, quum uires haberent, labore suo in æstatē liberorum debilem contulerunt, debilitati senectute, & uiribus destituti, à ualētibus quasi deposita recuperant. Adde quod & hoc ambitu & uelut orbe natura supplet æternitatem, si non singulorum numero, at certè specie cōseruata. Sic à deo summo rerum moderatore natura utriusque & uiri & mulieris ad coniunctionem societatemq; præparata est, & ad efficiendam domum sapienter constituta. Distincta uariataq; est ab illo, ne esset utriusque ad eadem omnia similiter utilis & idonea facultas, sed in quibusdam ad contraria, quæ tamen eodem contendent, apta. Alterum ualentiorē, alteram minus robustam fecit, ut hæc adducta metu diligentius adui-

Legendū dijī-
διατω, id est
λειπάντι.

ARISTO. OECONOMIC.

gilet ad custodiā rerum: ille fortitudine præditus sit animosior ad propulsandā iniuriā: ut ille rem quaerat foris, atque domum importet: hæc intus sit, & importata conseruet. In agendo negocio, & in operare faciendo, quum sit hæc debilior quam quæ foris agere, & in iis quæ sub dio fiunt, uerfari possit, constantius tamen esse domi quam uir, & in eadem se de permanere potest. Ille ad opera quieta minus aptus, ad res laboriosas, molestas, operosas, roboris est atque temperamenti sanioris. Liberos communiter procreant, non item communiter educat, sed in eos propria sunt huius & illius adiumenta. Alere matrum est, erudire patrum.

Cap. 3.

Primum sibi leges imponat uir de uxore tractanda: & illi ne faciat iniuriā. Sic enim fiet ut ab ea nullam patiatur ipse. Nos ad hoc & lex cōmunis horretatur, ut aiūt Pythagorei, q̄ minimè oportere uideri iniuriā facere cuiquam, quemadmodū & ancillæ quæ ab ara sit abducta. Violat autē iura coniugis uir cui sunt externi concubitus. De cōgressione lex altera, Venere sic utendū, ut nec egeat præsentes, nec ulla coēundi necessitate compellantur absentes: sed ita assūescendum, ut siue adsit siue absit coniux, nihil utriq; desit. Hoc autē præclarè suadet Hesiodus,

Vt mores doceas pulchros, tibi uirgo sit uxor.
Nam morum dissimilitudo dissociat amicitias. De corporis ornatu sit hæc præceptio, Vt qui superbè & arrogáter moribus extollūtur, & se falso iactant & ostentant, congregandi & propinquitate coniungi
non

non debent, ita qui fucō & ornamēto corporis insolentes, id quod non est, præ se ferunt. Congressus iste ex ornatus ostētatione gloria, nihil ab eo differt qui est in habitu & apparatu tragœdorum.

In opibus patris familias illud est primum maxi- Cap. 4.
mēque necessarium, quod optimum, quodq; principatu dignissimum. Hoc uero homo est. Primum igitur serui boni diligentesq; faciundi. Seruorū duæ species, praefectus operarum atque procurator, operarius ac opifex. Quāmque uideamus à disciplinis excultiores aptiorētque fieri iuuenes: quos paraueris & excolueris, alere debes, illisq; liberalia munia imponere. Cum seruis autem dominus ita uersetur, ut neque improbos fieri atque petulantes, neque licentia dissoluta & immoda libertate diffluere patiatur: & iis quibus est animus liberalior, honorem: iis qui uiliores dant operas, alimenti copiā præbeat. Quod autem uini potus non seruos modo, uerū etiam liberos, petulantes & contumeliosos efficit, multaq; nationes libere uino se abstinent, ut militiæ Carthaginenses, perspicuum est aut nihil eius aut parum fieri esse tradendum. Et quum tria ad illos pertineant, opus, castigatio, alimentum: si castigatio laborq; deest, alimentum uero suppetit, contumelia gignit. Labores autem & animaduersiones sine alimento, uim afferunt, & omnes adiūt uiros. Superest igitur ut dominus operas atque labores impo-
nat, & alimentū satis multum suppeditet. Nam fieri non potest ut iis imperet qui mercede careant. Ser-

ARISTO. OECONOMIC.

uo merces, alimentum. Ac sicut alii, si meliores me-
liora non capiunt, nec ulla sunt præmia uirtutis, &
uitii supplicia, deteriores fiūt, ita quoque serui. Ho-
rum igitur habenda ratio, & unicuiq; pro dignitate
partienda, atque plus minūs ue laxanda sunt hæc,
alimentum, uestis, intermissio laboris, castigādi mo-
dus: imitandāque tum uerbo tum re, medicorum fa-
cultas: & in adhibenda ratione medicamenti ui-
dendum est, alimentum quod semper idem suggeri-
tur, non esse medicamentum. In seruorum genere
optimi ad opera facienda sunt habendi, qui neque
plus & quo timidi sunt, neq; plus satis animosi. Neu-
tri quod iustum est faciunt. Etenim plus & quo timi-
di nihil audent, nihil inopia animi sustinent. Ani-
mosi uero non facile dicto sunt audientes. Omni-
bus autem certus finis terminusq; constituēdus est.
Nam iustum est ac utile, esse præmium propositum
libertatem. Dabunt enim libenter operam atque la-
borabunt, quum præmium fuerit propositum, tem-
pūsque definitum. Suntque procreatis liberis quasi
pignoribus obstringendi. Nec plures gentis eiusdē
ut in urbibus, sic & in ædibus habendi. Atque pro-
pter seruos potius quam liberos sacra facienda, &
huiusmodi lætitia atque uoluptas fruenda. percipiūt
enim serui maiorem fructuum partē & commodo-
rum, propter quæ sunt hæc lege constituta.

Cap. 5. Partes œconomi in pecunia rerūmque faculta-
tibus, sunt quatuor. Etenim debet habere quærendi
facultatē, atque seruandi. Alioqui inutilis esset quæ-
rendi

rendi ratio. Hoc quidem est aquam haurire colo, & quod aiunt dolium perforatum. Præterea scire debet bona suo quæq; loco & ordine decenter & aptè disponere, ut domino sint ornamento: & quum tēpus est, utenda depromere. Nam propter hæc illis egemus. Discrimen atque differentia statuenda est inter genera bonorū. Et plura fructuosa, quam quæ fructum non ferunt, habenda. Negocia atque operæ sic administrandæ partiendæq; sunt, ut non unā periclitentur uniuersitæ. Ad rem familiarem tuendam prodest institutis uti Persicis & Laconicis: & Attica iuuat œconomia. Atheniæs enim uendétes emūt, nec in minoribus œconomiis penum reponunt ac recondunt. Persica sunt instituta, ut paterfamilias ipse omnia statuat, omnia inuisat: id quod & Dion de Dionysio tyranno dicebat. Nullus enim sic aliena curat ut sua. Debet igitur enī ut omnia quæ potest, ipse curet. Huc pertinet quod Perses quidam & Libys argutè simul & facetè dixit. Rogatus ille, quid opimum pinguemq; maximè faceret equum, Oculus domini, inquit. Libys autem, quum ex eo quereretur, quod stercoris genus optimū putaret, Domini uestigia, respōdit. Sunt igitur alia uidenda curandaque viro, alia uxori, ut huic & illi munera sunt œconomiæ distributa. Id raro in œconomia exigua tenuiqt; faciundū, s̄p̄ius in ea cui maior est adhibenda curatio, & quæ aliorū diligentia cōmititur. Nā nisi qui præit, id quod alii sequantur, bene diligenterq; monstrat, nec in aliis rebus, nec in cō-

missa procuratione fieri potest ut bonos atque diligentes habeat imitatores. Sic fieri non potest, si domini sint improuidi & negligētes, ut eorum præfeti rem diligenter current. Hæc autem quum honesta pulchrāque sint, & utilia ad rem & augēdam, & tuēdam, domini prius expurgisci quām serui, & posterius somnum capere debent: nec unquam domū magis quām magistratus urbem, sine custodia relinqueret: nec aliquid eorum quæ facienda sunt, nocte diéque prætermittere: idq; bonum, ante lucem surgere: propterea quōd hoc utile est & ad bonam ualitudinem, & ad œconomiam, atque sapientis contemplationē. Paruis in rebus Attica ratio administrati fructus est utilis. In magnis alia, diuisis fructibus, & quæ in annū, & quæ in mensē consumuntur, separatis. Non aliter in uasis supelleūtique faciendum, sepositis iis quibus utendum cottidie, & iis quæ rarō sunt usui. Hæc tradēda præfectis. Postea certo quodam tempore, quæ recondideris, inuisenda, ne tu quid saluum & integrum, quid perditū & in minutū sit, ignores. Quum domus ædificatur, habēda ratio rerum quæ possidetur, & ualitudinis, atque hominum commoditati iucunditatique spiciēdum. Habenda ratio rerum, ut uidendum qui locus ædium fructibus réique uestiariæ commodus erit, qui fructibus siccis, quiq; humidis: & in diuerso genere rerum, qui animatis, quique inanimatis, seruis & liberis, mulieribus & uiris, peregrinis & ciuibus. Ut hominū commoditati iucunditatiq; & ualitudini

tudini prospiciatur, domus ita statuēda, ut & state fa-
lubres uētos, hyeme liberum solem facilē admittat.
Talis erit, si antica ad meridiem, postica ad septen-
triones, habeant latera longiora. Vbi magnæ admi-
nistrantur opes, ianitor, cuius in aliis rebus nullus
sit usus, uidetur utilis, qui quæ importantur, & ex-
portantur, obseruet. Ad expeditum promptumq; su-
pelle&tilis usum pertinet Laconica dispositio. Instru-
mentum quodq; suo poni loco debet. Quod enim
sic est in promptu, non requiritur.

XENOPHONTIS OECONOMICVS.

V D I V I quondam Socratem, Cap. i.
quum de administratione rei fa-
miliaris in hanc sententiā dispu-
taret, dic mihi, inquit, o Critobu-
le, éstne cuiusdā scientiæ nomen
œconomia, sicuti medicina, ars
fabrilis, & architectura? Mihi ue-
rò, inquit, ita uidetur. Nónne quemadmodum sin-
gulis his artibus suum munus esse dicere licet, sic &
œconomiæ propriū attribuere possumus? Sanè, in-
quit Critobulus, œconomi uidetur officium probè
suam regere domū. Tum Socrates, Poterítne, si ue-
lit, alterius domum sibi commissari haud aliter atq;
suam bene administrare? Nam qui scit architecturā,
poterit alii nō secus ac sibiipsi opera moliri. Est igit
& rectori domus eadem facultas. Mihi quidē sic

XENOPHONTIS

uidetur, o Socrates. Licet igitur, inquit ille, eum qui tenet hanc artem, quāuis ipse nō habeat pecuniam, sic in aliena domo regenda facere quæstū, ut architectum in extruenda. Magnum quidem certè quæstum faceret, inquit Critobulus, si domo suscepta, quæcunque opus est, efficere, & illam partis opibus

Cap. 2. augere posset. Domum autē quid censemus esse? idēmne quod ædes? an etiam quæ extra ædes ab aliquo possidentur, hæc ad domum pertinent omnia? Ego uero, inquit Critobulus, ita iudico, res omnis quæfitas nomine domus cōtineri, quāuis earum dominus in eadē urbe nihil habeat rei. Nónne & partos sibi inimicos habent multi? Sanè, & multos quidem nonnulli. Inimicósne dicemus esse in rebus illorum? Tum Critobulus, Ridiculum quidem esset, si quis augens inimicorum numerum, hoc amplius mercedem fructumq; perciperet: nempe quod uiri domus nobis idem esse uidebatur, quod res ei quæfita. Verūm, inquit, quod quis bonū quæsiſſet, nam si quid malum, non id quidem ego nomine rei partæ nomino. Videris tu quæ cuiq; sunt res utiles, eo nomine uocare. Maxime, inquit. Quæ nobis officiunt, damna potius atque detrimenta, quām facultates & opes esse duco. Num si quis equum mercedatur, & illo nesciat uti, sed ex eo decidens male afficiatur, inter opes habebit illum? Nequaquam, quandoquidem bonum est opes. Nec homini quidē terra ducitur in bonis, qui sic exercet, ut in ea colenda accipiat damnum? Nec terra quidem certè in bonis est,

est, si pro alimento famem parat. Nonne & oues eodem modo? Siquis, propterea quod ouibus uti nescit, damnum accipiat, illi non erunt opes. Mihi uero non uidentur hoc esse. Tu igitur, ut apparet, ea quae profundunt, opes: que obsunt, non opes esse ducis. Sic existimo. Hac ergo quum suppetunt, ei qui sanguinis uti nouit, sunt facultates, non item illi qui nescit uti: quemadmodum tibi & homini cui memorabilis est scientia canendi, sunt opes, imperito uero non magis quam lapides inutiles, nisi uendat illas. Hoc quidem nobis uidetur. Tibi & uendentibus sunt opes, non iis autem possessoribus qui nec uendunt, nec uti sciunt. Ac nostra dictis consentanea ac consequentes oratio, quandoquidem diximus, ea quae profundunt & iuvant, in bonis habenda. Nisi uenduntur ab eo qui nescit uti, non habetur in bonis, propterea quod ei sunt inutiles, si uenduntur, in opibus habenda. Ad hanc Socrates, Si modo uendere sciat. Nam si uedat ei qui uti nesciat, non si uenduntur, opes tua sententia putandas sunt. Hoc dicere uideris o Socrates, ne argentum quidem, nisi si quis eo norit uti, inter opes numerandum. Et tu quoque mihi uideris ita confiteri, in facultatibus illa esse ducenda, unde quis emolumen capere potest. Siquis igitur sic utatur argento, ut emat, exempli causa, meretricem, & per eam peius habeat corpus, peius anima, peius domus atque res familiaris, ut ei iam proderit argentum? Haudquam proderit, nisi forte & herbam quam vocant hyosciamum, ponemus in bonis fortunae, a quo, qui

X E N O P H O N T I S

comederint, ad insaniam dementiamque rediguntur. Argentum quidem certe, nisi quis eo sciat uti, procul adeò reiiciendum o Critobule, ut ne in pecunia quidem numeretur. Amicos uero, si quis ita norit uti, ut inde fructum percipiat ac emolumentum, ducemus inter opes, an non? Inter opes scilicet, inquit Critobulus, ac multo magis q̄ boues, si plus ex illis quam ex bubus emolumenti percipitur. Inimici ergo tua sententia numerandi sunt in bonis eius qui ex inimicis usum capere potest. Ego uero ita existimo. Est'ne hominis domus regendæ periti, sic inimici uti scire, ut & inimici profint? Fortissime fā. Etenim uides, inquit, o Critobule, quot priuatorum domus auctæ sint à bello, quōtq; ab imperio tyrannorum. Tum Critobulus, Hæc mihi præclarè Cap. 3. dici uidentur, o Socrates. Illud uero quid? quū uideamus esse qui scientias habent, & agendi facultates, quibus si uiterentur, domos augere possent, sentiamusque id eos facere nolle, ideoque scientias illis minimè prodeesse, an istis illæ neq; sunt opes, neque possessiones? Tū Socrates, Aggrederis, inquit, o Critobule disputationem de genere seruorū. Nequaquam uero istuc ego quidem, sed de quibusdam qui uidentur esse genere antiquo & apprimè nobili, ex quibus alios bellicis artibus, alios ciuilibus præditos esse uideo, & illas exercere nolle, non alia opinor de causa, quam ut dominos ne habeat. Qui fiet, inquit Socrates, ut dominos nō habeant? si quū beate fæliciterq; uiuere cupiunt, & ea facere uolūt, unde

de quæ putat esse bona cōsequantur, ea tandem prohibentibus dominis efficere non possint? Qui sunt, inquit Critobulus, qui istis imperat abditi? Minime uero, inquit Socrates, occulti sunt & latentes, sed aperti planè atq; manifesti: & quia sunt improbissimi, nosti credo qui sicut, si improbitatem esse putas segnitie, mollitiā animi, & incuria. Sunt & aliæ fallaces dominæ, simulatae uoluptates, ut aleæ collusio, inutiles hominū congressiones, ac nugæ futiles, quæ labetibus annis tandem uel iis quos deceperé, perspicue uidetur ægritudines esse uoluptatibus circuplicatae: quarū uictoria ac imperio frugiferos labores subire, & operas utiles dare prohibentur. At, inquit, o Socrates, sunt alii qui non cohibetur ab his quod minus elaboret, sed magnopere & acri studio rebus agendis adhærēt, & omnia moliuntur ut struant opes, & augeat quæstū: at uero domos & res dissipat, atq; inopia metis & solertia capti seruiunt. Nam sunt & hi quoq; inquit Socrates, serui dominorū perquam difficiiliū molestorumq; alii ganearū, alii flagitiorū Venetis, alii ebrietatu, alii ambitionū quarundam, que luxuria sumptuosa atq; largitione fortunas stulte profundunt: que adeò acerbè dominantur iis hominibus quos redegerūt in seruitute, ut quoad uident eos aetate florere, & laborare posse, cogant quasi uectigales pendere quæ labore quaesierint, & in ipsorum libidines atque cupiditates impendere. Quum uero senserūt debilitatos esse senectute, nec iam laborem preferre posse, deserunt, sinuntq; in senecta miserè

X E N O P H O N T I S

uicitare. Atque rursus alios quibus utantur, seruos inuenire conantur. Itaq; necesse est o Critobule, nō minus aduersus hæc pro libertate decertare, quām in hostes qui nos uī armata in seruitutem coniicere nituntur. Hostes enim, quum honesti boniç; essent, & captiuos in seruitutem dedissent, iam multos resi p̄scere, & meliores esse, & reliquū tempus facilius uiuere coegerunt. At generis huius dominæ, quamdiu imperant, nunquam desinunt hominum corpora & animas fœdare, ac turpiter exhaurire domos. Hæc ita subsecutus Critobulus, Quæ hisce de rebus abs te dicuntur, satis admodum mihi videor audisse. Quum uero in me ipsum inquiero, & me ipse obseruo, ab his ita moderatè me abstinere comperio, ut si mihi des consilium præcipiásque quibus agendi rationibus augere domum possim, non existimem me ab istis quas tu dominas appellas impediri prohiberiç; posse. Itaque bono animo es, & quod habes utile cōsilium mihi da quæso. Num de nobis hoc iudicasti Socrates, utriq; satis esse diuitiarum? nihil ne tibi egere pecunia uidemur? Ego quidem, inquit, si de me quoque loqueris, non arbitror egere me pecunia, sed rei satis habere. Tu uero Critobule mihi uideris admodum pauper esse: &, me deus amet, est cur me tui non leuiter misereat. Cum arrisisset Critobulus, inquit, Quantum per deos o Socrates, ex tuis possessionibus, si uæneant, reficere te posse arbitraris, & me quantum ex meis? Ego uero, inquit Socrates, arbitror si emptorem naclus essem liberalem,

lem, ex meis omnibus rebus unà cum domo per-
facile minas quinque conficere posse: ex tuis au-
tem te certò scio centum partibus amplius, si quæ-
ras emptorem, reperturum. Quum ita iudicaris, tú-
ne iam rebus egere te non credis, & miseret te meæ
paupertatis? Nam mea (inquit) ea suppeditare pos-
sunt, quæ mihi satis esse puto. ad eam uero quam ti-
bi induisti uiuèdi formam, & ad opinionem tuam,
non si ad ea quæ nunc possides, tripla accedant, sa-
tis esse multa putem. Quinam, inquit Critobulus,
hac Socrates ille tulit sententiā? Tuli, primū quod ui-
deo tibi imposita multa magnaq; sacrificadi necessi-
tatē: alioqui ne paucos homines quidē te recepturū
& rebus aucturū puto. Deinde decet te multos ho-
spites recipere, illosq; tractare magnifice: præterea
ciues accipere conuiuio, & apud eos beneficia tua
collocare, aut solum esse, & auxilio carere. Atque
etiam audio ciuitatem grande iam tibi tributum im-
perare, quod alēdis equis, exhibēdis ludis, præficiē-
dis exercendæ iuuentuti magistris, atq; præfecturis
est cōferendum. Quod si bellum geratur, certò scio,
tot instruendis gubernandisq; tritemibus sumptus,
tot stipēdia pensionésque tibi præscripturam, quot
haud facile sustinebis. Et ubi uisus fueris aliquid ho-
rum parcius conferre, non minus Atheniensēs in te
animaduersuros esse certum est, quām si res eorum
furto sustulissēs. Ad hac existimare te diuitem esse
uideo, & negligere rationes parandæ pecuniax, atq;
iudicris rebus, quasi tibi liceat, adhibere mētem. His

XENOPHONTIS

de rebus miseret me tui, ne quod insanabile malum patiare, deie^ctusque inopia graui labores. Mihi uero siquid opus sit, nosti credo nō deesse qui succurrat, remq; suppeditent. Itaque si per pauca dederint, hāc meam uiictus rationem affluentiaq; cōplebunt. Amici tui quanquam satis multas opes habent, & supelle^ctili sua magis quam tu tua debent esse contenti, tamen ad te cōuertent oculos ut emolumenta beneficiaque recepturi. Tum Critobulus, His ego o Socrates contradicere non possum. Sed tempus est quo mihi præesse & uiam monstrare po-

Cap. 5. tes, ut rerum tenuitate ne fiam miser. His auditis Socrates, Censem te Critobule, inquit, istuc mirū in modum absurdē facere? qui paulò antè quum dixissim me diuitiis abundare, perinde arrisisti quasi nunquam nouissim quid esset opulentia: nec antè finem fecisti, quam reprehensum coegeris fateri ne centesimam quidem bonorum tuorum partem me possidere. Nunc autē iubes me præesse tibi, curamq; adhibere ne uerē pauper omnino fias. Sic est, inquit o Socrates. Nam video te unam quandam rationē quæstus faciundi ditescendique nosse, & facultates parare. Itaque spero te, qui à tenui principio rem facis auctiorem, à magno perfacile multas opes esse paritulum. Meministine Critobule quod paulò antè dicebas inter disputandum, (ubi ne grunnire quidem contrā mihi per te licuit) nec equos, nec terrā, nec oues, nec argētū, nec aliud quicquā quo nescias uti, in opibus habendū ab his enim capiuntur emolumenta.

lumenta. Me uerò quî putas aliquo istorum uti sci-
 re, cui nihil ab initio generis huius unquam fuit?
 At hæc Socrates erat nostra sententia, etiamsi quis
 rem non haberet, esse tamen scientia domus regedę
 quam tenere posset. Quid igitur prohibet eā te sci-
 re? Id sanè Critobule, quod esset impedimento quo
 minus homo tibiis canere sciret, si nec unquam ha-
 buisset ipse tibias, nec aliis illi suas discendi causa
 tradidisset. Eadem mihi ratio est in œconomia. Nā
 nec ipse rerū facultates habui quibus uterer instru-
 mentis, & hanc artem discerem: nec aliis unquam
 mihi sua regenda commisit. Tu uerò tua nunc tra-
 dere uis. Illi adeò qui primūm discunt fidibus, lyras
 demoliuntur. Et ego quidem si in re tua familiariter
 œconomiam discere cōtenderem, fortasse tuam do-
 mum labefactarē. Ad hæc Critobulus, Magno mihi
 studio Socrates subterfugere conaris nequid me iu-
 ues ad ea facilius sustinēda quæ mihi necessaria sunt
 negotia. Ego certè quidē minimē subterfugio, in-
 quid Socrates: sed quæcunq; teneo, tibi perquā libē-
 ter exponā. Si uenisses ignē petitū, qui apud me Cap. 6.
 nullus esset, non argueres me credo, nec mihi mole-
 stus esses si aliò te ducerē unde tibi capere liceret. Et
 si à me peteres aquam, ego qui nō haberem, aliò te
 ducerem unde accipere posses, nō dubito quin istuc
 probares. Quòd si tibi musicā à nobis discere uolé-
 ti ostenderē multo peritiores illius artis atque ue-
 nustatis tibi non incognitos, quibus si uelles, ope-
 ram dares, quod hæc agēti mihi iam crimen obiice-
 triam

XENOPHONTIS

res? Nullum iure Socrates. Tibi igitur Critobule monstrabo alios me longè exercitatores his rebus, quas ut à me discas, audè blandéque rogas. Fateor mē studiose & diligenter ciues obseruasse qui in quaq; re prudentissimi & sapientissimi esse uidebantur. Nam quū aliquando didicissem, ab actionibus iisdē alios admodum pauperes, alios perquā diuites esse, admiratione captus hæsi, & hoc quid esset, inquisitione & inuestigatione dignū putau. Quūmque perscrutarer propriam peculiaremq; cur hæc ita fierent, rationem, esse deprehendi. Qui temere & inconsultò negocia gerebāt, damnum facere uidebā. Qui statuto consilio rē diligenter administrabant, eos expeditius & facilius agere, atque maiore cum quæstu, animaduertebam. A quibus si discere uelis, existimo te, nisi tibi deus aduersetur & repugnet, ad rem locupletādam impigrum fore, & magnas opes quæsiturum. Quæ quum Critobulus audisset, Nūc, inquit, te iam Socrates non antè dimittā, quām promissa coram his amicis ostenderis. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi monstrēm primum qui magna ui argenti domos inutiles ædificant, alios autem qui minore pecunia extruunt ita commodas, ut omnia quibus opus est, cōtineant, uidebōrūne tibi opus hoc unum monstrare in eorum genere quæ ad œconomiam pertinēt? Maximē, inquit Critobulus. Quid si postea (quod est huic rei consequens) ostendam non deesse qui quum permulta uariaq; possideant instrumēta, nequeant, quando opus est, illis uti, nec sciant

sciant salua sint necne, ideoque frequenter molestia
& ipsi capiant, & seruis afferant: alios esse qui plura
non habeant, imò pauciora, sed ita posita, ut quum
sit usus, habeantur in promptu. Horū causa quænā
est, o Socrates? an quòd ab illis, ut fors tulit, singu-
la quæq; proiecta sunt, ab his suo loco & ordine col-
locata? Sanè quidem, inquit, quòd nihil in loco for-
tuito, sed unumquodq; in apto dispositum est. Hoc
tum Critobulus, Nonnihil œconomicum dicere ui-
deris. Quid si tibi demonstro, seruos hic omnes (ut
ita dicam) uinetos esse, & tamen frequenter esse fu-
gitiuos: illic solutos, attamē laborare & manere uel-
le: nō & hoc uidebor animaduersione dignum mu-
nus œconomiæ monstrare? Sanè quidē, inquit Cri-
tobulus, nec mediocri animaduersione. Quid si eo-
dem modo & in iis qui agriculturæ dant operā, do-
ceo alios esse qui dicant se omnibus fortunis euer-
fos ab illa, & ad inopiam redactos: alios abunde &
pulchrè ab eadē percipere omnia quibus egent? Næ
operæ premium facies, inquit Critobulus. Nam for-
tas non in ea solum quæ necessaria uidentur, im-
pendunt, sed & in alia quæ detrimentū afferunt, do-
mumque labefactat. Tum Socrates, Nonnulli for-
tas reperiuntur huiusmodi: at ego de talibus non
ago, sed iis qui non habent quod in res necessarias
impendant, tametsi agrum colere se confirmant.
Quid est huic rei causæ? Ego te quidem ad eos per-
ducam, inquit Socrates: tu uero spectans & obser-
uans quid agant, utique disces. E quidē certè, si pos-

XENOPHONTIS

sim. Atqui spēctandum tibi est, & faciendum periculum possis'ne discere. Nunc ego tibi cōscius sum temporis eius, quū multo mane surgeres, & iter nō paruum faceres ad comœdiarum spēctaculum, atq; mihi suaderes ut unā tecum magno studio spēctarē. Ad huiusmodi uerò exercēdi genus haud unquam me uocasti. Enim uero tibi ridiculus esse uideor, o Socrates. Multo magis, inquit, ipse tibi ridiculous esse uidebere, si tibi demonstrauero nonnullos ab arte equestri eō deuenisse tenuitatis, ut alimētum sibi necessarium suppeditare non possent: alios facultatis huius beneficio ditissimos esse, & magnitudine quæstus gloriari & exultare. Hos équidem uideo, utrosque nosco: nihil ubiorem quæstum facio. Nempe quòd eos haud secus atq; tragædos comœdosq; spēctare soles, non (opinor) quò sis poeta, sed ut oculis auribüsue capias uoluptatem. Nec improbè fortasse res ita sunt constitutæ. Non enim uis effici poeta. Quum uerò te cogat ciuitas artem facere equestrem, fatisne sanum te esse putas, nisi uides quī fiat ut huius rei ne sis rudis & imperitus? præsertim quū eadem sint utilia, si uelis uti: quæstuosa, si uendere. E quos me domare iubes Socrates. Minimè uerò, nō magis quām futuros agricultoras à paruulis emptos parare. Sed & equorum & hominum quædam mihi uidentur ætates atque staturæ, quæ statim sunt

Cap. 7. usui, atque in melius crescunt. Porrò autem quosdam monstrare possum qui sic utuntur uxoribus, ut habeant eas adiutrices in augenda re familiari: alios qui

qui nesciant uti. Nam permulti inde capiunt detrimetum. Vter hic accusandus, o Socrates, uir, an mulier? Ouis, inquit ille, si male habeat, pastorem magna ex parte accusamus. Et si noceat equus, atq; maleficium committat, in equitem crimen reiicimus. Mulier quā bona docet uir eius, si peccat, & maleficium admittit, ipsa iure culpam sustinebit. Si uero neque honesta neque bona doceret, sed uxore infacia rudiq; uirtutis uteretur, nonne iure in eum crimen trasferretur? Omnino Critobule. Nos qui adsumus, quia amicitia iuncti sumus, alter alteri ueritatem ostendere debemus. Aliusne est ex iis qui frugi sunt, cui plura quam uxori tractada committis? Nemini, inquit. Est' ne cui pauciora quam uxori loqueris? Si nō nulli, paucis tamē. Eam uero duxisti puerilam ineunte adolescentia, & que uel quam minimē multa poterat, uidisset & audisset. Adolescentulam duxi. Itaque multo magis admirandum uideretur si quid sciret quod uel dicere uel agere decet, quam si in errore uersaretur, & à recto deflechteret. Quibus dicas uxores esse bonas o Socrates, an eas erudierint ipsi, uidere nō possumus. Ego tibi Critobule exempli causa Aspasiam constituam, quae sapientius hæc omnia quam ego tibi monstrabit. Vxorem cui fidelis est communitas societasque domus, arbitror par habere momentum uiro ad summum bonum adipiscendum. Venit enim domuni magna ex parte quō bona uiri labore parta custodiat. Quumque facienda sunt impensa, omnes ferē ab illa priuatæ,

X E N O P H O N T I S

quemadmodum à quæstore publicæ administratur.
Hæc autem quum bene & ratione fiunt, domus au-
gentur: quum malè & temere, decrescunt. Qui cæ-
teras artes singulas exercét, uiros memorabiles de-
monstrare me tibi posse credo, si aliarum præterea
indigere te putas. Quid uero opus est alias ostende-
re? inquit Critobulus: nec enim facile est compara-
re qui omnes, uti bonum est, faciant artes, nec fieri
potest ut fiam tādem omnium peritus. Sed quæ ui-
dentur esse pulcherrimæ, ac studenti mihi congruē-
tissimæ, eas ipse mihi, & in illis claros artifices osten-
de: tūque docendo, quia aliquid potes, ad hæc adi-
piscēda me iuua. Pulchrè, inquit, mi Critobule. Et
enim quæ βαραυσηκαι, id est illiberales vocantur, ab-
iectæ foedæque sunt, nec immerito omnium maxi-
mè improbatur quas proferunt ciuitates. Nam quo-
rum cura & opera exercentur, eorum corpora fran-
gunt inquinantque. Sedere, & in umbra uersari, &
in his nonnullæ ad ignem totos dies agere cogunt.
Corporibus effeminatis, animi multo languidio-
res efficiuntur, & infirmiores. Multoque minus ha-
bent ocii, generis huius artes, quam ut amicis & ci-
uitati operam dare possint. Quamobrem qui fa-
ciunt illas, & amicis uti malè, & præsidio fraudare
patriam uidentur. Et in quibusdam ciuitatibus, in
iis maximè quæ studio belli captæ, rei militari dant
operam, nemini ciuium licet artes sordidas exerce-
re. Quibus igitur nobis Socrates utendum censem?
Num, inquit Socrates, regem Persarum imitari ue-
rebimur?

rebimur? Illum quidem ferunt inter pulcherrima
maximeque necessaria studia agriculturam artem-
que bellicam ducere, & utranque diligenter atque
studiose curare. Hæc ut audiit Critobulus, Credis,
inquit, regi Persarum agriculturam esse curæ? Cui
Socrates, Si uideamus quid agat, hoc modo fortasse
discemus siquid sit ei curæ. Nam cōuenit inter nos
eum res bellicas strenuè curare, & diligenter admi-
nistrare: quod quum milites ex qualibuscunque na-
tionibus recipiat, cuique præfecto definierit in quot
equites, sagittarios, funditores, gerrhophoros, id est
scuta & eiusmodi tegumenta ferentes, alimentum
partiri debeat. Præficit eos, qui regere possint qui-
bus presunt, quique, si hostes irrumpant, fines tueā-
tur. Præter hos & custodes in arcibus alere cōsueuit.
Custodibus alimentum suggerit huic ab eo muneri
præfectus. Rex in singulos annos omnes præter eos
qui custodiunt arces, eò cogit quod uocatur concilium:
recenset qui stipendia merét, atque alios quos
in armis esse iussit. Qui nō ita procul à regia distat,
ad eos ipse inspectionis causa proficiuntur. Qui ló-
gicus incolunt, ad eos mittit haud dubiæ fidei uiros
qui res sociorum inspiciant. Custodū præfectos, &
chiliarchos, id est qui mille uiros ducūt, & satrapas,
si imperatum sibi militum numerum expleant, atq;
lectos egregiosque uiros equis & armis pulchrè in-
structos exhibeant, & honoribus auget, & donis in-
gentibus ditat. Quos autem magistratus ducésque
reperit aut legnes aut auaros, & quæstus audios, a-

X E N O P H O N T I S

cerbè castigat,& abire magistratu iubet:alios qui res gerant, constituit. Hæc quum faciat, illum sine ulla dubitatione rerum bellicarum studiosum esse arbitramur. Præterea quantam potest regni sui partem percurrēs inspicit ipse, ac ueluti censor in iudicium morum uocat. Quod reliquum est, inspiciunt uiri fideles ab eo missi . Quos præfides locum populo frequentem, agrum excultum, arborum fructuumq; quos singulæ ferūt, plenum præstare cognoscit, hos insuper alia terræ parte adauget, donis ornat, sedibus honorificis præmii causa donat. Quibus autem uidet ociosam incultamque terram , & hominibus infrequentem, siue istud crudelitate, siue contumelia, siue negligētia factum est, illos castigat, imperio priuat,& aliis magistratibus constitutis, abiicit. Hæc quum gerit, censem curare minus quî terra à cultoribus exercebitur, quâm quî tutò à præsidii custodietur? Sunt illi magistratus non iidem utrique generi præpositi, sed alii incolis operisque præsunt, à quibus tributum & uectigal exigunt: alii militum præsidii imperant. Quod si præsidii caput & princeps minus quam pars est, agrū finesq; tueatur, magistratus incolarum qui ad opera facienda aduigit, illum reū facit & accusat, propterea quod homines loci custodia destituti, opus efficere nō possunt. Si uero custodiæ præfectus tutam tranquillamque pacem det operū labori, præses agrum incultum & penè desertum reddat,in ius hūc ille uocat. Etenim qui negligenter & imperite agrum colunt , ii ferè neque

neque præsidia nutriunt, neque pédere tributa pos-
funt. Vbi uero præsidet satrapes, his ambobus regé-
dis aduigilat. Ad hæc Critobulus, Hæc igitur si rex
agit, nihilo minus res rusticæ quam bellicas admi-
nistrare mihi uidetur. Addidit & his præterea So-
crates: Quotquot incolit terras, & in quoscunq; Cap. 8.
fines digreditur, adhibet diligentiam, ut horti qui pa-
radisi uocantur, plenis sint omnibus quos terra non
inuita producit fructibus cum pulchris tum bonis:
& in illis ipse plurimum, quum tempus anni non ex-
cludit, commoratur. Vera narras, inquit Critobu-
lus. Necesse quidem est, ut ubi cōmoratur ipse, cu-
ret hortos optimè parari, & pulcherrimè arboribus
aliisq; rebus omnibus que è terra nascuntur, ornari.
Sunt qui dicant, inquit Socrates, quum rex ille do-
na dat, primum egregios bello uiros ad se uocare,
quia sit inutile multa arare, nisi sint qui culta tuean-
tur: deinde eos qui optimè colunt agros, fertilésque
reddunt. quibus ostendit uiros fortes & bello dedi-
tos uiuere non posse, si non sint qui terram colant.
Cyrus, qui fuit rex nomine & imperii gloria præ-
clarus, quondam uocatis ad dona capienda dixisse
fertur, se suo iure utrorunq; & militum & agrico-
larum dona capere posse, quod, uti dicebat, agrum
colere optimè sciret, & eos qui rusticum opus effi-
cerent, armis tueri. Cyrus igitur, inquit Critobulus,
si dicebat hæc, ostendebat non esse minus aut utilita-
tis aut ueræ laudis in agro colendo, quam in geren-
do bello. Sanè quidem, inquit Socrates, Cyrus si ui-

XENOPHONTIS

xisset, optimus princeps futurus uidetur. huius rei certa indicia dedit, & alia multa, & illud, quū de regno in fratrem bello contenderet. A Cyro ad regē nemo transfigisse dicitur, ab rege ad Cyrum multæ ~~μυριάς~~, hoc est decem, uiginti, triginta aut plura milia. Hoc ego puto magnum esse regiæ virtutis indicium, quōd ei non inuiti parebant, & duris in rebus ultro permanebant, quodq; amici pro uiuo dimicabant, & quū periisset, unā perierunt omnes pugnantes ad exanime corpus, prēter unum Ariēum, qui in sinistro cornu fuerat cōstitutus. Hunc igitur Cyrū, quum Lysander ad eum uenisset, eiq; dona à sociis attulisset, ferūt & cæteris in rebus comem erga Lysandrum atq; humanum fuisse, ut Lysander ipse cuidam narrauit hospiti Megaris: & ei quendam conceptum agrum diligenter constitum Sardibus ostēdisse. Quum autem admiraretur Lysander & proceras & pulchras arbores pari interuallo sitas, rectos ordines, omnia in quincūcem pulchrè directa, odores multos & suaves qui deambulantes comitantur: quum hæc inquam admiraretur, & dixisset, Me quidem Cyre omnia, quōd pulchra suauiaque sunt, afficiunt admiratione, sed multo magis miror non modò diligentiam sed etiam soleritiam eius à quo sunt ista dimensa & descripta: Cyrū, quōd hæc audisset, lætitia plenum fuisse, & respondisse, Atqui ego ista sum dimensus: mei sunt ordines, mea descrip̄io. multæ etiam istarum arborum mea manu sunt fatę. Lysandrū, quum uirum, & earum quas gerebat uestium

uestium pulchritudinem uideret, odorem sentiret,
 torques, armillas, annulos, gēmas, & ornamenta cę-
 tera nitore splendentia intueretur, dixisse, Quid aīs
 Cyre? Tūne manibus tuis aliquid horum feuisti? Et
 ei Cyrū respondisse, Miraris ista Lysander? Iuro te-
 storq; Mithram, (hoc nomine solem Persæ uocant)
 me, quum ualeo, nunquam prius accumbere, quām
 aut bellicum aut rusticum opus exercitatione me-
 ditans, aut aliquid ex eo genere, quod magni sem-
 per facio, & efficere cōtendo, sudauerim. Tūm Ly-
 sandrum prehēdisse dextram eius, & dixisse, Rectē
 ego te Cyre beatum puto, quoniam uirtuti tuę for-
 tunā coniuncta est. Hæc Critobule commemorō, Cap. 9.
 quōd ab agricultura ne perbeati quidē se abstinere
 possunt. Diligētia & studio succēdit animos, simūl-
 que dulci uoluptate deleat: auget rem familiarem:
 corpora exercet: ut sit omnium facultas, quę homi-
 ni libero sunt honesta. Primū cultoribus ea fert
 terra, quibus homines uiuūt: hoc amplius gignit re-
 rum suauiuū copiā, unde uoluptate recreātur: deinde
 quæ aris atque simulachris sunt ornamēto, & qui-
 bus ornantur ipsi: & hæc quidem cum suauissimis
 odoribus & aspectu iucunda uarietate subministrat.
 Præterea multa obsonia partim producit, partim
 alit: (etenim cum agricultura, curā gregis, & ars pe-
 cuaria coniuncta est) ut habeant & quibus placare
 deos, & quibus uti possint. Quum abundātissimam
 rerum copiam largiatur, haud sinit eam cum molli-
 tia & eneruata temeritate percipi, sed hyberno fri-

X E N O P H O N T I S

gore & æstiuo calore firmat corpus,ferēdisq; labo-
ribus assuefacit: quumq; nudos exercet qui mani-
bus moliūtur opus,eis robur & uires addit. Et quia
mane excitat eos qui diligenter & studiose subigūt
humum, & impetu magno circūferri cogit, laborū
patiētes,fortes uirilesq; reddit. Etenim semper & in
agro & in urbe reperies in tépore quod agas per-
opportune. Adde quòd si quis uelit eques opē fer-
re ciuitati,equum perfacile nutrit agricultura:si pe-
des,ualidum corpus & robustum præstat. Et quem-
admodum ad terram diligenter mouēdam,sic & ad
feras conseſtandas incitat. Canibus enim simul dat
alimenti facilitatem,simul in agro pascit feras. Et ut
equis & canibus est adiumento,sic & illis uicissim
iuuantibus fundū colit. Nam mane fert equus agri
curatorem,& ei dat serius abeundi facultatem. Ca-
nes autem feras arcent,ne fructibus pecudibusq; no-
ceant:& hominem in solitudine tutantur. Atque ra-
tiones agricolarum suadent & hortantur ut armati
fines tueantur, & ut quos terra fructus alit in me-
dium,uictori percipient: curſu,iaculo,saltūque con-
certent. Quæ facultas artis suos rebus necessariis au-
diōres reddit? Quæ se tractantibus,maiores gratias
refert? Quænam dulcius atque suauius accipit arti-
ficem, & adeunti,id cuius indiget,liberalius porri-
git? Quæ uerò lautius hospites excipit? Vbi locorū
maior est facultas hyemādi multo igni,calidisq; bal-
neis?ubi mēsibus æstiuis iucūdius uiuere licet aquis,
uētis,umbris,quām in agro? Est'ne ars alia quæ gra-
tiores

tiores decorásque magis offert libationes eas quæ primitiæ uocantur? aut quæ ferias & dies festos pleniōres & locupletiores agit? Reperiés ne quæ sit aut seruis amabilior, aut uxori iucundior, aut liberis desiderabilior, aut amicis gratior? Mihi mirum uideatur si quis homo liber hac iucundiorem tenuit possessionem, aut suauiorem inuenit curationē, aut ad usus uitæ accommodatiorem. Præterea terra uolens disciplinæ maturos aptosque discere, iustitiam docet. Iis enim qui ipsi optimè ministrarunt, plurima beneficia remunerat. Si quando autem multitudine hostili ingruente, operarum labore priuentur ii qui uersantur in agricultura, & acriter uirilitérque instituuntur, quia uires corporum & animorum sibi cōpararunt (nisi deus auertat) fines in hostiū quibus ab opere reuocantur, impetu factō, possunt agere prædas, atque sibi alimenta populari. Et plerunque quum bellum infertur, tutius est armis quam rusticis instrumentis alimentum querere. Dat & agricultura documētum quî debeamus aliis alii succurrere, & suppeditare quod deest. Cum hominibus enim sunt adeunda bella, & cum hominibus excoleda terra. Si quis agrum bene cultum uelit, operarios impigros & dicto audientes comparare debet. Qui copias agit in hostes, debet hæc moliri, dona ac præmia dare facientibus ea quæ bonos uitios agere par est: in eos animaduertere, qui flagitiose sceleratéque uiuunt. Nec minus ab agricola operarii, quam ab imperatore milites hortandi, nec minus bona spe

XENOPHONTIS

serui quām liberi sunt alendi, sed etiam maiore, ut permanere uelint. Ille quidem p̄æclarè, qui artium cæterarum parentem nutricémque dixit agriculturam. Nam quando bene agitur cum ea, omnes aliæ uigent. ubi uero necessitas coëgit terrā deseri, & incultam manere, propemodum terra marique extinguuntur.

Cap. 10. *Quum audisset ista Critobulus, inquit, Mihi quidem uideris Socrates hæc dicere p̄æclarè: considera uero, & ante omnia mente perpende, esse permulta quæ nemo potest hac in arte p̄æstare. Etenim grādines, pruinæ, glacies interdum, siccitates, imbræ immodi, rubigines, & aliæ pestes, frequenter auferunt ea quæ consilio diligētiāque probè sunt elaborata: & aliquando pecudes optimè pastas inuasit morbus, ac pessimè necauit. Hæc ut audiit Socrates, Ego quidem, inquit, existimo te scire Critobule deos haud minus rerum rusticarū quām bellicarū principes esse. Vides, opinor, duces & milites ante bellicas actiones sacrī operam dare, & hostiis auspiciisque consulere deos quid agendum sit, quidque non agendum. De rusticis actionibus censes'ne minus rem diuinam esse faciundam? Ne dubita uiros bona mente p̄æditos pro fructibus humidis & siccis, pro bobus & equis & ouibus, omnibūsque rerum facultatibus, diis immortalibus seruire. Enim uero Socrates hæc pulchrè narras, qui mones impetrata pace deorū nullum nō aggredi negociū, propterea quòd dii non minus pacatis rebus quām bellicis p̄æsunt. Hæc ita quidem facere conabimur.*

Tu

Tu uero nobis hinc ad ea quæ quum de œconomia differeres, reliquisti, progredere, & quæ proxima finitimaq; sunt, persequere. Nam mihi modo uideor ex omnibus tuis uerbis clarius iam quam antè perspicere quid faciūdum sit ad ea cōsequenda quæ uita desiderat. Quid igitur, inquit Socrates, si primū repetamus omnia de quibus egimus, & inter nos cōuenit? uti, si possimus, eodē modo cætera oratione persequi, & sine controuersia explicare contendamus. Iucundum certè quidem est, inquit Critobulus, ut eos quibus est pecunia ratio communis, illam sine cōtrouersia atque dubitatione numerare, sic & nos qui communiter sermones conferimus, ea de quibus est inter nos disputatio, animis consentientibus explicare. Censuimus igitur, inquit Socrates, œconomiam cuiusdam scientiæ nomen esse. Ea uidebatur, qua possunt homines augere domum: domus autem idem quod uniuersa possessio. nomine possessionis appeliabamus quod ad uitam cuiq; esset utile. Vtilia reperiebantur ea quibusunque sciret aliquis uti. Omnes uero sciētias perdiscere posse nemē iudicabamus, & à ciuitatibus improbari quæ ~~Barbaricas~~ dicuntur artes, propterea quod eneruare corpora uidentur, & animos infringere. Huius euidentissimum signum futurum, si quis hostibus in fines irrumpentibus, utrosq; separatim positos agricultores & artifices interrogaret, utrum potius esse uideretur fines tueri, an agro relicto mœnia defendere. Arbitrabamur, si quis ita referret, eos qui in agro

colendo uersantur, plebiscitum rogationemq; laturos, ut fines tueretur: artifices uero, ne prælio dimicarent, sed, quod edocti sunt, sine tanto labore & periculo fuderent. Iudicauimus honesto bonoq; uiro optimam & actionem & scientiam esse agriculturam, ex qua mortales ad uiuendum necessaria capessunt. Hæc operis faciundi ratio cognitu perfacilis, & actu iucunda nobis esse uidebatur, & corporibus non modò optimam formam, sed etiam ualeitudinem uiresque præbere, animis minimè negotiū faceſſere, amicos & ciuitates haudquaquam negligere, uiros ad fortitudinē excitare: quod extra munitiones omnia ad uiuendum necessaria producit, atque ruri laborantes alit, propterea genus hoc uitæ in ciuitatibus maximè probari, quia ciues & opti-

Cap. II. mos & beneuolētissimos exhibit reipublicæ. Tū Critobulus, Pulcherrimam & optimam iucundissimāmque ab agricultura duci uitam ut crederem, fatis superq; mihi uideor adductus. Quod autē dixisti mihi discendas esse rationes & eorum qui sic agrū colunt, ut omnia quibus est opus, abunde capiat ab agricultura: & illorū qui sic elaborant, ut ab ea nihil adiuuentur, utrasque te docente libenter audiam: ut quæ profunt, agamus: quæ obsunt, ne moliamur. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi principiō narrē ut olim cum uiro sim cōgressus qui reuera mihi esse uidebatur in eo genere uirorum, quibus nomē honesti boni q; uiri iure tribuitur? Libēter, inquit Critobulus, audire uelim. Nam & ego dignus hoc nomine

mine fieri uehem éter cupio. Tibi igitur exponam,
inquit Socrates, ut ad illius uenerim contemplatio-
nem. Architec̄tos præclaros, fabros excellentes, pi-
ctores eximios, statuarios, & generis eius alios arti-
fices circumire, & quas habebat res egregias, atque
multorum iudicio probatas, quantum satis erat, spe-
ctare breuissimo temporis interuallo potui. Ut autē
contemplarer eos quibus est hoc grauissimum no-
mē honestatis atque uirtutis, ac ut obseruarem qui-
bus actionibus mererentur ut hoc nomine uocaré-
tur, cum aliquo tali consuetudinem mihi uehemen-
ter animus exoptabat. Ac primū, propterea quod
adiūctum esset honestū bono, quencunq; nouissim
honestum uirum, ad eum me cōferebam, conabatq;
discere sicubi honestum bono congruens & coniū-
ctū uiderē. At uero nō ita res habebat: sed nonnulli
qui essent honesta forma corporis, animi sum-
ma improbitate præditos esse deprendebam. Itaque
statui relicto pulchritudinis aspeetu, ad aliquem co-
rum qui & honesti dicuntur & boni, uenire. Quum
igitur ab omnibus uiris & mulieribus, peregrinis &
ciuib; Ischomachum nō honestum modò sed etiā
bonū uocari subaudirem, in illius congresum col-
loquiumq; mihi ueniendum putaui. Itaque uirum
in porticu Louis ~~la~~ Reis, id est liberatoris seruato-
risque, sedentem quum uidissim, quia mihi uideba-
tur ociosus, accessi: & assidens illi, Quid (inquam)
Ischomache sedes, uix unquam uacare solitus? Nam
perapse in foro uideo te aut aliquid agētem, aut nō

XENOPHONTIS

ita multum uacatē. Neque modò uidisses, inquit,
nisi receperissem fore ut hic aliquos opperirer hospi-
tes. Quando, inquam, nihil agis tale, quæso te per
deos immortales, ubi tēpus insumis? quid agis? Ego
certè quidem à te discere maximè uolo quibusnam
rebus agendis honesti bonique uiri nomen adeptus
sis. Non enim agis uitam domi, nec tui corporis ha-
bitus id demonstrat. Arrisit Ischomachus propterea
quod rogassēm quibusnam rebus agendis honesti
boniq; uiri nomen adeptus esset: ac, uti mihi uisum
est, latior factus, inquit, Sint' ne qui quum de me te-
cum uerba faciūt, hoc me nomine uocēt, nescio. Nō
enim quisquam (quum me uocat Atheniēses in an-
tidosim trierarchiæ aut choregiæ, id est quū ad for-
tunarum permutationem cum eo qui suis impensis
triremem sustinere, uel alium sumptum publicum
facere uelit, si id recusem, prouocant) querit hone-
stum bonumq;, sed omnes apertè me nomine patris
Ischomachum uocat. Ego uerò nequaquam domi,
quod me rogas Socrates, commorari soleo. Nam
quæ domi sunt, uxor mea sola facile administrare
potest. Ego uerò, inquam, de te sanè libenter au-
dierim, tunc ipse erudieris uxorē, ut talis esset qualis
esse debet, an à parentibus acceperis iam scientem
quæ muneris eius essent, administrare. Quid, inquit,
scientem accepissem, quæ nondum decem annos
& quinque nata uenit ad me? quum ætate supe-
riore sub diligenti custodia uixisset, ut quammini-
me multa uideret, per pauca audiret, paucula per-
quireret

quireret. Id'ne tibi laudabile, satisq; multū uidetur,
quòd uenit non solùm quæ sciret accepta lana ue-
stem conficere, atque nosset ut pensa distribuantur
ancillis, sed amplius etiam quæ uétri moderari pos-
set, optimè cibi potusq; rationibus instituta? id quod
mihi non mediocre uidetur & uiro & fœminæ ru-
dimentū. Tum ego, Quæ supersunt, uxorem Ischo-
mache docuisti, ut quæ ad eius functionem pertinēt,
curare posset? Nequaquam uero, inquit ille. Non antè
docui, q; sacrum fecissem, precatus ut ego docere, il-
la uero discere posset id quod utriq; nostrū maximè
conduceret. Vxor igitur, inquā, tecū rem diuinā fe-
cit, eadē quæ tu precata. Maximè, inquit. Multa uo-
uit diis, ut talis eslet, qualis esse deberet. quo signo
planè monstrabat haud esse negleeturam quæ præ-
cepta traderetur. Cui ego, Per deos, inquam, te pre-
cor Ischomache, dic mihi cedo, quid eam primū do-
cere cœpisti? Nam lubentius hæc tibi narranti aures
dederim, q; si mihi gymnicū aut equestre certamen
pulcherrimū narrares. Ad hæc respondit Ischoma-
chus, Quū iam mihi assueta, ac uelut domita, manū
pateretur, ita ut familiariter colloqui possemus in-
ter nos, illam sic ferè sum percontatus. Dic sodes
uxor, nostin' iam qua de causa ego te ceperim, tuiq;
te mihi parentes tradiderint? Nō enim dubito quin
planè intelligas, non alium defuisse quicum dormi-
re possemus, sed ego quum de me, & tui de te pa-
rentes consilium iniremus, quam coiremus optimā
domus & liberorum societatem, inter puellas ego

XENOPHONTIS

te delegi: inter eos quos licuit, me tui parētes, ut uidentur, elegerunt. Si quando nobis deus dederit liberos, tunc cōsiliū capiemus, ut quam optimè instituentur à nobis. Hoc quidem commune bonum, quo non melius ullum & ad opem ferendam, & alendam sene&tutem consequi possumus. Nunc uero nobis domus hæc communis est. Omnia mea in commune exhibeo, & tibi uelut ex cōmentario seu tabulis committo. Tu quoque omnia quæ intulisti bona, in commune deposuisti. Nec ratio conficienda est, uter nostrum plura numero contulerit: sed illud tenendum certò, uter nostrum melius hanc cōmunitatem seruauerit, cum bona pluris æstimanda contulisse. Ad hæc respondit uxor, Quid ego te iuuare possum? Quæ sunt meæ uires? In te posita sunt omnia. Mater ostendit munus esse meū, uiuere prudenter, ac temperate. Credo equidē, inquam. Nam pater eadem mihi ostēdit. Sed prudentis & frugi tú uiri tum mulieris est sic agere, ut quæ parta sunt bona, seruētur, & bene habeant, & alia honesto iustoq; labore quæsita quāplurima accedāt. Quid sentis, inquit, esse mihi faciundū ut rem augēa familiarē? Tū ego, Illa adeò, quæ te posse dii uoluerunt, atque lex comprobauit, q̄ potes optimè, facere contēdito. Et illa, Quænā sunt? inquit. Ego quidē arbitror, inquā, non esse minimi ducenda, nisi & dux apis in alueo nihili faciundis laboribus præfecta est. Mihi quidem certè dii sapientissimè uidentur omnia fecisse, sed hoc coniugiū præsertim, quod mas & fœmina uocatur,

catur, ut etiam ad tuendam communitatem sit in eo summum præsidium: Primum, ne deficerent animantium genera, hoc uinculū maris & fœminæ inter se stirpis causa nexus iugatumq; est. Deinde si uelint homines aliquos sibi parare à quibus alantur in senectute, ex hoc iugo producentur qui istud factitēt. Præterea uiuēdi ratio nō ut beluis sic & hominibus est sub dio: Tēctis scilicet opus est. Ac ut sit illis quod in tēctū ferant, necesse est habeāt qui in aper-
to dent operas, & exerceāt sub dio labores. Etenim fiunt hæc omnia sub aëre, noualis aratio, fementis, stirpium satio, pecoris pastiones. Ex his ea suppeditantur quæ sunt ad uiuendū necessaria. Quum fru-
ctus generis huius domū fuerint illati, habēdus erit qui importata custodiat, & ea faciat, quæ ut recte fiant, tēctum desiderāt. Tēcto opus est liberis infantibus alendis, cōficiēdis panibus, & cibis ex agri fructu, & itē uestibus faciēdis è lana. Quū hęc utraq; & domestica & externa sint agēda curandaq; deus, ut mihi uidetur, statim ab initio naturā mulieris ad opera curasq; domesticas idoneā fecit. Idē corpus & animū uiri sic condidit, ut toleratiūs frigora, r̄stus, itinera, militiam ferre possent. Illi igitur agenda foris attribuit. Quū uero mulieri debilius corpus ad Cap. 13.
illa subeunda produxit, illi res domesticas mandasse mihi uidetur. Quumq; uideret se mulieri ingenuissē & destinasse liberorum infantium educationē, plus illi quam uiro partitus est amoris infantię. Et quum res importatas seruari & à muliere custodiri uoluif-

XENOPHONTIS

set, sciretq; non inutilem esse animum timidum ad rerum custodiam, partem metus auctiorem fœminæ quām uiro distribuit. Atque prospiciens ei qui rebus externis daret operam, si à quoquam uiolaretur, opus fore animi uiribus ad se tuendum, impariuit illi maiorem fortitudinis partem. Quòd autem necesse esset utrumque dare & accipere, communē in utroque memoriam diligentiamque collocauit. Itaq; nescias explicare, uter sexus, uirilis ne, an muliebris, harum rerum plus habeat. Vtrique communem statuit abstinentiam, cōtinentiamque. Et uter illorum melior esset, siue maritus siue uxor, ei dedit facultatem plus illius boni secum auferendi. Quia uero nec huius nec illius natura ad hæc omnia ob-eunda nata est, alter alterius eget ope: ac utilius duorum uinculum fuit: quoniam quæ deficiunt unum, potest alter. Ea nobis, uxor, animaduertenda sunt, quæ utrius nostrum præscripsit deus: nitendumq; ut quam optimè peragamus, ego quæ mihi, tu quæ tibi congruentia sunt. Hæc & lex comprobat, quæ uirum cum muliere coniungit, & non aliter atque deus constituit socios & participes liberorum. Lex etiam demonstrat ea decere, quæ deus utriusque uiribus aptiora fecit. Nam mulieri honestius est manere domi, quām foris agere, & sub dio uiuere: uiro turpius degere sub tecto, quām negocia externa curare. Quòd si quis agit præter ea quæ à deo insita sunt, nihil fortasse deos fallit quod improbè & præter ordinē rerum committit, atque pœnā dat, quòd officium

officium negligit suum, uel quod agit ea quae facere debet uxor. Videturque mihi dux apum tale munus quale mulieris est, a deo præscriptum subire, & domesticis rebus operam dare. Quibus (inquit uxor) muneribus fungitur apum dux, ut in officio mecum debeat cōparari? Confertur, inquā, propterea, quod manes in aliueari, nō sinit apes ociosas esse, sed quas in agro laborare est necesse, ad opus emittit: & quae à singulis importātur, cognoscit ac excipit, seruatq; quoad necesse fuerit uti. Quum uero tempus uenit, singulis quod iustum est distribuit. Iis quae domi fauum texunt, præest, ut is pulchre celeriterq; cōtexatur. Quę nascitur soboles, ut educetur, sedulo curat. Vbi educata est, & iam sibi noua examina laborare possunt, ut coloniā deducit unā cum iis quae ducem comitantur. Istāne mihi, inquit uxor, erunt facienda? Erit, inquā, tibi domi manendū: & quibus seruis erit externum negocium, illi tibi emittendi: quibus domesticum, imperio tuo cogēdi. Quae domum importantur, excipiēda. Quae statim cōsumēda fuerint, distribues atq; dispensabis. Quae in usum longiorem relinquenda, curabis: & custodię tradita seruabis: ne quod in annum conditum est, uno mēse cōsumatur. Quum lanę fuerint illata, dabis operam ut uestes conficiantur illis quos erit opus uestire. Curabis & frumentum siccum, ut uelcentibus salubre iucundumq; sit. Ex iis quae te curare decet, hoc unū quidem fortasse uidebitur esse gratissimum. Ut seruis omnibus si quo sint affecti morbo, curatio

XENOPHONTIS

adhibetur, uidendum tibi est. Gratissimum sanè, inquit uxor, si probè curati beneficium agnoscent, & benevolentiores quām prius erūt. Illius ego respōsum miratus, hæc addidi: Nónne mea coniux propter huiusmodi curationes quas apum dux adhibet in alueo, sic eam diligunt apes, ut si deserat, nulla cæterarum relinquendam putet, uerū sequantur omnes? Tum mihi respondit uxor: Mirum nī facta ducis huius ad te potius quām ad me pertinent. Nā mea custodia rerum domesticarum, meaq; distributio, ridicula, ut opinor, esse uideatur, nisi tu cures aliquid foris importandū. Ridicula quoque (dixi ego) mea uideatur importatio, nisi sit qui seruet importata. Vidēsne qui in dolium perforatum haurire dicuntur, quām miseri sint, utpote qui frustra fuscipiāt labore? Sanè, inquit illa, miseri, ærumnosi, calamitosique sunt, id si factitant. Aliæ tibi sunt, inquam, propriæ curæ, nec iniucundæ, ut si quam lanæ tradandæ rudem ceperis ancillam, erudias, tamque scientem reddas, ut in duplum augeatur illius preciū. Si curandi penus & ministrandi imperitam quum ceperis, naram fidelemq; penuariæ cellæ administrā facias, & famulādi rationibus institutam, omni precio dignam possideas. Si frugi & ad rem tuam familiarem utilia seruitia, pro tuo iure præmio dones: si quis seruorū uideatur improbus, eum castiges. Hoc autem mihi iucundissimum fuerit, si me melior esse uideare, mēque tuum ministrum reddas. Nec est cur uereare, ne quum longius prodierit atas, minore precio

precio sis apud me: sed tibi persuadeas uelim, quanto diligentius eorum quæ domi condita & afferuata fuerint, societatem mihi liberisq; seruaueris, tanto in ætate grādiore te plus honoris habituram domi. Nam quæ honesta bonaque sunt, non hominibus in uita uenustate formæ, sed ornamento & decore uirtutis adaugētur. Ischomachus tādem, Talia, inquit, o Socrates meminisse mihi uideor cū ea primūm disputasse. Ischomache nostin', inquam, motā fuisse, Cap. 14. tuisq; uerbis diligentiorē esse factam? Sanè quidem, inquit ille, noui perculsam, nec paruo rubore suffusam, quòd mihi nescio quid illatum petenti dare non posset. Ego uero quum tristitiam concepisse uidissem, Ne grauiter feras, inquam, si quod quæro, exhibere non potes. Est illa quidem manifesta pauperies, si quis id cuius indiget, non habet utendum: sed tristior indigētia, si quis quod requirit, accipere nō potest, quām si ab initio nō peteret, eò quòd sibi deessē nosset. At uero nō tu causa mali, sed ego, qui nec ordinem rerum digessi, nec ostendi tibi ubinam singula essent collocanda, uti cognosceres quo in loco ponī, quóque sumi oporteret. Nihil est homini tam utile, tāmque pulchrum, quām digestus ordo. Etenim chorus ex hominibus cōstat: in quo si quisq; facit quod ipsi fortuna temere obtulit, turba quēdā uidetur, & indigesta cōfusio, spectatoribus iniucunda. Quū uero omnes qui sunt in choro, & factis & uocibus utūtur cōpositè, digni sunt qui spectētur audianturque. Exercitus quoq; si manet incom-

onib

XENOPHONTIS

positus, res est turbulentissima, & quæ uidetur hostibus captu facillima, amicis minimè glorioſa, ac pernitus inutilis. In turba ſimul iumentū, peditatus grauis armaturę, qui uehunt onera, ſarcinas, impedimenta, miles leuiter armatus, eques, currus, quo pacto faciēt iter, ſi ita ſibi ſunt impedimento? ſi qui lentius graditut, currentē, currens ſtantē, currus equitē, aſinus currū, qui fert impedimenta, graue peditatū mortatur ac impedit? Quod si committēdum ſit præliū, qui ſic confusi dimicabunt? Nam quibus neceſſe eſt hostium incurſum fugere, hi ſi fugiūt, uel ſoli protegere armatos & conculcare poſſunt. Exercitus uero pulchrè diſpoſitus, & ordine collocatus, & amicis pulcherrimus uidetur, & hostibus propemodum inuictus & inexpugnabilis. Quis enim beneuolus haud ſpectet libenter armaturam grauem frequenti agmine gradientem? Quis non admiretur equites quum ordine composito incitant equos? Quis hostis non terreatur uidens diſtinctos & aptè collocatos pedites impeditiores, equites, ferentarios, ſagittarios, funditores, quum ſuos quique duces ordine ſequuntur? Atq; etiam ſi permulta millia compositè incedūt nō aliter ac quilibet unus uir, omnia quietè moderateq; progrediuntur, propterea quod ſemper à tergo locum uacuum ſubeunt. Triremis instruēta ac uiris munita, quam aliam ob causam terribilis eſt hostibus, aut amicis aspectu iucunda, quam quod celeriter & rapidè fertur? Cur qui nauigant, ſibi nō ſunt moleſti, niſi quod ex ordine conſident, ex ordine

dine signum dant, ex ordine remis incumbunt, ex ordine ingrediuntur egrediunturq; Rerum confusio tale quiddam mihi uidetur, quale foret si hordeum, triticum, legumina commisceret agricola, deinde quum uel maza, uel pane, uel obsonio opus esset, tum qui singula depromere, & selectis uti deberet, separare atque feligere cogeretur. Ut in eam rerum perturbatione cadas, no erit necesse, chara coiuix, si cognoscere uelis exquisitè ut quæ suppetunt bona, disponi & administrari debeat. Et ut facile summas quicquid erit opus, & mihi, si quid petam, hilare suggestere possis, locum deligemus capiendis singularis congruentem. Vbi res suo quæq; loco positæ fuerint, ostendemus famulæ administræ: ut quū fuerit usus, inde sumat, ac rursus in eodē loco reponat. Ac ita cognoscemus & quæ salua maneat, & quæ desideretur. Nam locus ipse, quod aberit, id defiderabit: & quod erit curandum ne corrumpatur, oculus inquirens uidebit: cognitioq; loci, ut quā primū quaq; re possis uti, eam in manum dabit. Pulcherri-
mam quondam & accuratissimā, Socrates, instrumen-
torum collocatione uisus sum uidere, ingressus spe-
& standi causa Phœnicum nauigium. E quidē permulta in angustissimo uafe distincta uidi. Multis enim li-
gneis instrumentis, multis funibus & eiusmodi re-
bus appellitur nauis, & soluitur è littore. Multis re-
bus quæ pendulæ uocantur, eget. Multis in hostilia
nauigia machinis est armata. Multa uiris arma cir-
cunuehit. Omnia uasa ac instrumenta quibus utun-

XENOPHONTIS

tur homines domi, ad unumquodq; conuiuii genus circunfert. Præter hæc omnia referta est oneribus quæ lucri gratia dominus eius uehit. Quæ dico omnia, loco non multo maiore continebantur, quām qui decem leætulos quadrañte mensura capiat. Eaq; sic disposita animaduerti suo quæq; loco, ut sibi nō essent impedimento, nec indagatorem desideraret, nec imparata nec dissoluta sic iacerent, ut morā afferrent si quo illorum primo quoq; tempore esset utendum. Ministrum gubernatoris, qui à prora nauis appellatur πρωπός, ita peritum cuiusq; loci deprehendi, ut absens, ubi singula posita iacerent, & quot essent, tam facile tam promptè diceret, quām literis doctus expediret, quot in nomine Socratis literæ, & quo ordine sint constituta. Vidi quū hic ipse natus ocium, recenseret omnia quibus in nauigio uti necesse est. Admiratus illius inuestigationem, rogaui quid ageret: Contéplor, inquit, si quid accidat, & instrumentis utendum sit, quomodo sitæ sint res in naui, absit' ne quicquam, sit' ne aliquid malè tractabile. Nō enim licet, quum deus in mari tempestatem commouet, nec quod opus est, inquirere: nec quod motu difficile est, exhibere. Irascitur deus & animaduertit in stolidos & incautos: qui si tantū non perdant nihil peccantes in arte nauigādi, eo maximè debent esse contenti. si uero præclarè omnia administrantes seruet, illi magna gratia habenda. Ego igitur quum uidissim hanc diligentiam collocandæ suppellectilis, uxori dixi, Si qui uersantur in nauibus paruis

paruis & angustis, quāquam grauiter iactantur, ordinem tamen seruant: quamquā summo timore perterrentur, inueniunt tamē quod sumere necesse est: nos erimus amentes & ignavi, si distinetis singulis thecis & cellis quæ domi latè patent, si domo in stabiili posita solo, nō inuenierimus singulis rebus idoneum & congruētem locum. Quām pulchrū sit in ordinē digerere instrumētorū supellecīlē, quām facile singulis inuenire locum ubi domi ponantur, q̄ sit utile ad unūquodq; tum seruandum tum depro-médom, iam diximus. Nam pulcher est ordo, quū Cap. 15. calceamenta, qualiacunq; sint, bene collocata digestaq; sunt. Iucundum est uestes quāuis non ita splen-didas, loco distinctas & ordine positas intueri. Iucū-dūmque sic uidere, stragula, ex ære uasa, ornamenta mensæ, & (quod omnium maximè rideret non vir grauis & honestus, sed scurra leuis & ridiculus) ol-las, quas præ se ferre numerosum quiddam, si distin-cte federet & aptè, dicebat. Iam cetera omnia ex or-dine collocata, aspectu iucundiora sunt. Vnusquisq; supellecīlis ordo, similis est choro. Interuallū me-dium, quum procul stant ordines singuli, pulchrum apparet: ut chorus qui dicitur in orbē, non ipse mo-do spectaculum iucūdum est, sed illius etiam mediū spaciū pulchrum spectatibus est atque splendidū. Hæc si uera sunt quæ dico, licet, inquam, uxor, nullo detimento, minimo negocio facere periculum. Neque uero istud aegrè ferendum est, quasi difficile sit inuenire qui locos disset, qui singula distinguere

XENOPHONTIS

suisq; reddere locis meminerit. Nam scimus decem partium millibus amplius esse toti ciuitati, q; nobis: attamen qualemq; feruum iusseris aliquid emere tibi, & è foro domū inferre, is nihil hæsitabit, sed quiuis intelligere videbitur quò sibi sit eundum, ut inde quicquid imperaueris, sumat. Huius quidē nō alia causa est, quām loco descripta rerū collocatio. Si quis autem quærat hominē etiam nōnunquā uicissim requirentē, sāpē numero labore antē recusat, q; optatū inuenerit. Cuius haud alia causa est, q; quod locus minimè definitus est ubi quisque sit expectādus. Talia de supellectilis ordine & usū memini me cum uxore disputasse. Quid uxor, inquam? Videbatur ne tibi Ischomache libenter audire quā studiose docebas? Quid, inquit? Promittebat se esse curataram. Magna latitiæ uoluptate perspicuè videbatur affecta, non aliter atque si ex inopia copiam, ex difficultate facultatem reperisset. Me rogabat, ut quē admodum dicebam, primo quoq; tempore ordinē constituerē. Dic fodes Ischomache, quinā locos & res ei descripsisti? Quinam? Primum mihi uisum est ostendere mulieri uim domus & facultatē. Non illa Socrates uariis ædificiis ad uoluptatē & ostentationem pertinentibus ornata est, sed tectis eō cōparatis extructa, ut essent quasi uasa rebus cōdendis longè utilissima. Itaq; loca res sibi cōgruētes exposcere videbantur. Nam thalamus, propterea quod est in munitiore parte domus, stragula & uasa carissima aduocabat, sicca tecta frumentū, frigida uinū, illustrata,

strata, quicquid operis & supelle&tilis petit lucem. Cœnacula reficiendis hominibus exornata monstrauit, quæ essent æstate frigida, mensibus hybernis calida. Demōstraui & uniuersam domum meridianæ plagæ & australibus uētis apertam, ut manifestè uideretur hyeme locus apricus, umbrosus æstate. Ostendi quoque gynæcei portam ab andronitide, hoc est ab ea parte domus in qua uiri à mulieribus separati uersantur, balneo esse distinctā, ne quid ex ædibus, quod non liceat, exportetur, & ne serui dēt operam liberis præter nostram uoluntatem. Nam plerunq; boni quum liberos procrearunt, benevolentiores sunt: improbi uero matrimonio coniuncti, ad dolum malum & occultam fraudem proniores.

Hæc ubi transegimus, sic generatim instrumen- Cap. 16.
tūm supelle&tilēmque distinximus. Primum cœpi-
mus in unum conferre omnia quibus in sacrificiis
utimur. Post hæc ornatum muliebrem diebus festis
comparatum, uestemq; uirilem feriis & bello desti-
natam separauimus. Stragula diuisimus & quæ ad
gynæceum pertinerent, & quæ ad locum uirorum
quem uocamus andronitidem. Calceamenta mu-
liebria, calceamēta uirilia. Armorum fuit alias or-
do, alias instrumentorum quæ ad textrinam perti-
nent, alias eorum quæ ad molēdum frumentū, alias
ad obsonia, alias ad balneum, alias ad subigendam
farinam, alias ad mensas. Hæc omnia locis discreui-
mus, & ea quibus semper utendum, & ea quæ cele-
brandis conuiuiis seruiunt. Quæ consumuntur in

XENOPHONTIS

mensem, separatim seiuinximus. Bifariam, quę ratione subducta reponebamus in annum, collocauimus. Sic enim minus est obscurum quomodo ad finem exitumq; perducetur. Posteaquā generatim descripsimus omnem rerum quas enumeraui copiam, singulas in congruentes locos portandas curauimus. Postea uasa & instrumenta quibus utuntur cottidie serui, ut quibus panis, obsonium, tela paratur, & si quid est generis eiusdem, utentibus tradidimus: ac ubi essent collocāda, monstrauimus: iussimūsque ut quę à nobis accepissent, ea salua præstarent. Ea uero quibus utimur diebus festis, & tractādis hospitibus, & iis rebus agendis quæ longo tépore intermittuntur, ancillę tradidimus ei cuius esset custodiēdi promendiq; munus: atque demonstratis locis, numeratis omnibus, & in tabulas relatis, illi iussimus ut unumquodq; daret ei cui dari oporteret: & cui quid dedisset, memoria teneret, ac illud receptum eò restitueret unde cepisset. Huic dispensationi inito consilio præfecimus eam quæ temperatissima nobis esse uidebatur, & uentri, uino, somno, ueneri minimè dedita: quæ præterea firmissima esset memoria, ac prouideret ne quod à nobis negligens malum caperet, uideretque ut nobis aliquid gratificās, dignū premium ferret. Docebamus eam bono erga nos esse animo oportere. Nam siquādo lætitia frueremur, illi nobiscū fore communem pollicebamus. si quid triste molestumque accideret, in partē uocabamus. Docebamus & rei familiaris curam magno studio suscipere,

fuscipere, & augere nobiscum domū, ut pōte cui cognoscendi & agnoscendi potestatem faciebamus, & res prosperas cōmunes fore promittebamus: inducebamusq; mulieri iustitiam, quum digniore loco iustos quam iniustos statueremus, & bonos maiorem cū peculio & libertate uiuere apud nos, quam improbos, ostenderemus. Eam tandem loco præfiebamus. His rebus omnibus constitutis, uxori dicebam, nihil hæc omnia profutura, nisi diligenter curet ipsa ut cuiq; suus permaneat ordo. Eamq; docebam, in ciuitatibus quæ bonis legibus administrantur, haud satis uideri ciuibus si leges præclaras scripserint, sed & legū custodes ab iis legi, qui speculātur & obseruant, & quem uident iura legitima seruantem, laudant: quem præter leges agentem, plectunt. Leges igitur ferre, & domesticis legibus custodiendis uxorem præesse iubebam: ac quum ita censuisset, recensere supellectilem, & inspicere an bene singulæ partes haberet, haud secus atque præsidii caput recenset custodias, atque rationes officiū reposcit, ac ueluti Senatus ille cui ~~est~~ id est consiliū nomē est, in equos & equites inquirit. Hortabar ut quasi regina laude & honore cumularet merētem, quantū præsens fineret potestas: conuicio & pœna afficeret illū, quem uituperari castigariq; opus esset. Docebam quoq; nihil esse cur molestè ferret, si ipsi plura quam seruis de re familiari tuēda negotia cōmitterem. Evidē fortunas heriles ad seruos tantum pertinere, quantum interest illorum

XENOPHONTIS

reddere, administrare, custodire: nemini illorum, cui
nō dederit dominus, uti licere. Omnia domini esse:
illum, quum uelit, omnibus uti posse. Ad quem igitur
rebus saluis maximum commodū, perditis sum-
mum detrimentum perueniret, illi curam diligen-
tiāq; maximē cōgruere dicebam. Quid Ischoma-
che, inquam, hæc ut audiuit uxor, qui tibi monenti
iubentiq; paruit? Quid: inquit, Illa respondit me nō
rectè sentire, si quum docerem bona parta diligen-
ter esse curanda, putarem me dura ac molesta præ-
cipere. Durius existimandum, si se nulla rerum sua-
rum cura teneri iuberē, quām si propria curare bona
imperio meo cogatur. Natura comparatum, ut quē-
admodum iucundius est mulieri sapienti curare li-
beros quām negligere, sic & illi suauius sit rerū fa-
cultates, quæ propterea quōd propria sunt, dele-
ctat, administrare diligēter, quām per incuriā poft-
mittere. Ego quum audissem, inquit Socrates, hæc
illi respōdiſſe mulierē, dixi, Ita propitiam uolo mihi
Iunonem Ischomache, uirilem mulieris mentem
prædicas. Alia quidem, inquit Ischomachus, ab illius
animi magnitudine profecta tibi narrare uolo: quæ
quum semel audisſet à me, probauit, ac cōtinuò mo-
ré gesſit. Ego autem, Quānā? cedo: Nā mihi multo
iucudius est uiuæ mulieris audire uirtutem, quām si
Zeusis egregiè pīctā lineamentīsque pulchris effor-

Cap. 17. matam ostenderet. Hinc Ischomachus: Ego quidē
quum illam quondam uidissem multo pīsmithio
id est ceruſſa, ut candidior quām esset, esse uide-
retur

retur, illitā fricatamq; multoq; herbæ succo cui nō
mē est enchusx, suffusam, ut supra ueritatē rubor
appareret: altosq; calceos habentem, quō uideretur
procerior quām natura tulerat: Dic, inquam, cōiux,
iudicarēs ne me fidelem magis & amore dignū bo-
norū sōcium, si facultates & fortunas meas ostend-
erem ut sunt, nec iactatione insolēs plura mihi esse
bonā prædicarem quām sunt, nec aliquid te rerum
mearum celarem, q̄ si te fallere contenderem, dice-
remq; me plura possidere q̄ possideo, & ostentarem
argentum adulterinum, atq; explicarē tibi monilia
ligno subiecto fucata, & uestes purpureas deflo-
scentes dicerē esse ueras? Continuō uerbis subsecu-
ta, Bona uerba quæso, inquit, ne tu talis esto. Non
enim si ita te cōparares, ex animo diligere possem.
Nōnne, inquam, conuenimus ut corpora inter nos
communicaremus? Aiunt, inquit. Vtrum igitur ui-
derer in societate corporis amabilior esse, si adhibi-
ta cura corpus meum conarer præstare tibi sanū at-
que robustum, & iccirco uero & bono colore suffu-
sum, q̄ si minio delibutus, oculis pigmento quod
αἰροφάκελον uocatur, subunctis, meipsum ostētarem, te
in hac societate uitæ fallerē, miniū loco mei coloris
uidēdum tangendumq; præberem? Ego, inquit illa,
nec miniū libentius tangerem, q̄ te: nec illitum pi-
gmentum & oculos subunctos maiore cum uolu-
ptate uiderem, q̄ uerum colorem, q̄ tuos oculos aut
alios bona ualetudine uigentes. Me quoq; uxor, in-
quit Ischomachus, existima nec ceruſla nec enchu-

XENOPHONTIS

ſæ colore magis quām tuo deleſtari: ſed quēadmo-
dum dii immortales equos equis, boues bobus, oues
ouibus iucundiffimas eſſe uoluerūt, ſic & homines
hominis corpus ſine ullo fuco purum, fuauiſſimum
eſſe putat. Fucus & iſta fallaciæ extērnos quodam-
modo ſine reprehēſione decipere poſſent: eos ue-
rō qui ſemper unā uerſantur, deprehēdi neceſſe eſt
ſi inter ſe fallere conentur. Aut enim quum ſurgūt
e leſtulo, priuſquam ſe pararint deprenduntur, aut
à ſudore pateſtunt, aut à lachrymis indicantur, aut
quum lauātur, ueritas appetet. Tum ego, Quid per
deos ad hæc respondit? Quid inquit ille: Nihil un-
quam tale poſtea attentauit, nitidam uerò & decē-
ter ornatam ſe oſtendere conata. Et me adeò roga-
uit ſiquod dare conſilium poſſem, & efficere ut non
ſolū pulchra uideretur, ſed etiā re uera talis eſſet.
Ego quidem, inquit ille, hoc illi dedi conſilium, ne
ſeruili more ſemper conſideret, ſed diis exoratis cō-
tenderet, uti dominam decet, ancillam telæ præfe-
ctam, quod melius noſſet, edocere: quod deterius, ab
ea diſcere: obſeruare pistorē: ad eſſe famulæ cui pro-
mendi munus eſſet, aliquid metienti: circunferri, &
perſpicere ſuōne quaꝝq; loco iacerēt. In hiſ enim di-
ligenzia ſimul & deambulatio eſſe mihi uidebatur.
Dixiꝝ ſalubrem eſſe corporis exercitationē, tingi-
re, lauare, farinam ſubigere, uestes & ſtragula excu-
tere & componere. eam quaꝝ ſic exercetur, iucūdio-
res ſentire cibos, integriore eſſe ualetudine, uero co-
lore florentiorem uideri, illius aſpectum iucundiorē
eſſe

esse, & excitare intuentem, quum de lautiore mun-
ditia, & ornatu uenustiore cum ministra contendit,
maximè quū libens obsequitur, nō ut ancilla coacta
subministrat. Quæ uero semper desident, & immo-
dicè graues esse uolunt: inter splendidè uestitas, fal-
laciq; pigmento abutentes, se se accusandas offerunt.
Nūc certò scias uelim Socrates, uxor instituta meis
rationibus ita uiuit, ut illi tradidi præcepta, utq; nūc
tibi narro. Inde progressus, Ischomache, inquā, satis
mihi uideor priore loco res uxoris audisse, quæ sunt
utriusq; nostrū laude dignissimæ. iam tuas expone,
ut & tu uoluptatē capias ex eorum narratione, quæ
faciunt ut bene audias ab omnibus: & ego ubi res
omnēis honesti boni q; uiri exaudiero didiceroq;, si
forte discere possim, habeam tibi magnam gratiam,
acceptumq; beneficium agnoscam. Me deus amet,
inquit Ischomachus, quę facio, tibi Socrates exponā
libenter, ut siquid tibi perperam facere uideor, me
componas, & reddas aptiorem. Quoniam, inquam,
iure te componam, congruentioremq; reddam, uirū
honestum bonumq; factum? Id' ne ego possum, qui
res nugatorias fabulasq; effutire, & aērem metiri ui-
deor, & (quod extremæ dementiæ crimen uidetur)
pauper appellor? Nec mediocriter Ischomache soli-
citaret animum meum & angeret hoc inopiae cri-
men, nisi paucis his diebus equo Niciæ peregrini
obuius fuisset, uidissetq; plures qui spectandi cau-
sa sequebantur. Quū adesent qui multis eum uer-
bis laudarent; ego quidem admotus equisponem ro-

XENOPHONTIS

gauis an equus ille multas haberet opum facultates.
Ille coniectis in me oculis quasi dementē & insanū
qui sic rogarē, Quo pacto, inquit, essent equo diui-
tiæ? Hoc modo respirare cœpi, animoque recreari,
quod audissem equum pauperē, si naturæ beneficio
bona præditus esset anima, bonum fieri licere. Sic e-
nīm licet & mihi esse bono. Narra planè quid agas,
& tuas actiones omneis expone, ut si possim difce-
re auscultans, ego te cras exorsus imitari contendā.

” Etenim latus est dies & fælix, quo uirtus incipit
” exerceri. Ludis Socrates, inquit Ischomachus. Ego
tamē exponam tibi quæ molior, quo ad possum stu-
dens agēdo trāsigere uitam.

Cap. 18. Qum didicisse mihi uiderer deos hominibus rei bene gerendæ pote-
statem non dedisse sine cognitione rerum gerenda-
rum, & perficiundi quod opus est, diligētia, pruden-
tibus uero, & rem diligēter administrantibus, aliis
prosperitatē commoditatemq; dare, aliis negare: his
rebus adductus equidem deos colere cœpi, ac pre-
cibus impetrare contédi, & hodie contendo, ut pro-
speram mihi ualetudinem uiresq; corporis tribuat,
honorem in ciuitate, beneuolentiam in animis ami-
corum, salutem non inhonestam in belli periculo,
incrementum sine crimine in re familiari. Hæc ego
quum audiissim, Curæ'ne, inquā, tibi sunt Ischoma-
che rationes ditescendi? Laborásne quò sis diues, &
multis opibus auctus, multas, si diligēter omnia cu-
rare uelis, molestias patiare? Maximè, inquit ille, mi-
hi curæ sunt quæ rogas. Nam mihi iucundū suaueq;
est

est magnificè deos ornare: & amicos, si quid opus,
adiutare: & urbem per me non esse rebus inornatā.
Hic ego, Quæ narras Ischomache, certè quidē præ-
clara sunt, ac præpotentis animi uiro digna. Nā qui
fiat aliter? Quum multi sint homines qui uiuere nō
possunt quin egeāt, & ab aliis auxilium petāt, multi
secū præclarè agi putēt & acquiescant si quod satis
est, sibi ipsi suppeditare possint: ii qui domū suā non
regere solū queunt, uerum etiā rem tueri qua & ur-
bem decorēt, & amicos subleuent, nonne uiri subli-
mes & præpotētes sunt habēdi? Atenim ego & im-
perita multitudo hoc genus hominū laudare possu-
mus. Tu uero Ischomache perge narrare quæ cœ-
pisti, quomodo ualetudinem cures, ut robur corpo-
ris firmes, quo pacto liceat tibi uitare belli pericula,
qui rei familiari des operā, quibūsque modis augeas
domū. postea conquiescam, hæc audiisse contentus.
Hæc, ut mihi uidetur, inquit Ischomachus, conse-
quentia sunt omnia. Nam quum satis alimenti sup-
petit homini, & quantū sat est, tantum esse potest: si
iusto labore exerceatur, eum facilius diutiūq; uale-
tudinē seruare posse existimo. Elaborati uires magis
accrescunt. Exercenti res bellicas, salus honestior.
Adhibenti curā tépestiuā, nō molli desidia láguēti,
par est rem familiarem magis ac magis increscere.
Quod ait, inquam, eum qui elaborat, qui diligentia
adhibet, qui se exercet, plura bona cōparare, sequor
Ischomache, & ad cū finē assensu progredior. Hæc
uerò libens audiam, quo labore sit opus ad bonam

ualetudinem, uiresque firmandas, ut exerceas arma,
 quibus modis fortunas augere cotendas, ut & ami-
 cos adiutare, & urbē confirmare possis. Ego quidē,
 inquit, tum ē lectulo surgere consueui, quum domi
 iam quēpiā deprehēdo, & egentē opera mea video.
Quod si qua mihi sunt in urbe negotia, prodeo, &
 in illis conficiendis hac utor deambulatione. Si in
 urbe nihil est quod agā necessariō, puer antecedit,
 & rus equum dicit: ego uero quasi deabulans iter
 in agrum facio: ac ita melius fortasse corpus exer-
 ceo, quam si in arena athletarū deambularem. Quū
 in agrum perueni, si qui mihi sint qui aut arbores
 ferant, aut noualibus dent operam, aut semen spar-
 gant, aut fructū apportent, eorum labores inspicio:
 qui fiant opera quæq; perpendo. si quid habeo me-
 lius quam quod adest, ad illud opus dirigo, & aptius
 rem cōpono. Postea insidēs equo, frequenter cursus
 & recursus bellicis & necessariis simillimos inire,
 nec obliquo nec aduerso, nec fossa nec riuo parce-
 re consueui. Curo tamen, quoad possum, ne quū fa-
 cit hæc, claudus fiat equus. Puer excipit illum, do-
 mūmque abducit, id ex agro secum ferens in urbem
 quod nobis opus est. Ego uero ubi nūc pedetētim
 nunc cursim domum reuersus sum, lotu curatōque
 corpore prandeo, tantumq; alimenti sumo, ut neq;
 uacuus neque nimium plenus exigere diem possim.
 Tūc ego, Ita uolo mihi propitiam Iunonem, ut quæ
 facis Ischomache, nihi probantur ac placent. Nam
 tempore eodem rebus uti & ad ualetudinem & ad

uires cōparatis, & exercitatione militari, & amplificandi patrimonii cura teneri, res admiratione plenā mihi uidentur. Atque adeō singula istorum curare te diligenter, argumenta firma demonstrant. Nā ferē semper esse te, diis iuuantibus, & bona uale-tudine, & firmo robore uidemus: ac inter optimos equites & ditissimos ciues numerari scimus. Hęc, inquit, tametsi facio, plures tamen me grauiter calumniantur. Tu fortasse dicturū putabas, me à pluribus honestum bonumq; dici. Imò uero, inquam, Cap. 19. rogaturus eram, id' ne tibi curæ esset, aliquid dicendo posse, & sustinere ex aduerso dicentē, si quando opus esset altercatione. Non tibi quidem uideor (inquit) meditari quomodo causam ueluti reus dicam, quippe qui nemini iniuriam facio, multis pro uiribus beneficium do. Nec existimas, credo, me in accusandis hominibus exerceri: quanquam scio, qui priuatim multis afferunt iniuriā, quique ciuitati nocent, nemini beneficiū tribuunt. At hoc etiam mihi ostéde quæso Ischomache, exerceásne te in eiusmodi rebus explicandis? Non, inquit, desino sic exerceri, & explicare quod sentio. Aut enim quum audio seruum uel accusantē uel defendantē, refellere contendō: aut aliquē apud amicos uel obiurgo, uel cōmendo: aut ex compromisso inter amicos litem dirimo, nitorq; docere quanto melius sit ac utilius eos amicitia iungi: aut militum duci adsumus, & hostes redarguimus: aut quempiā defendimus, si criminis iniuria postulatur: aut accusamus aliis alium, si quis

XENOPHONTIS

immerito mulctatur. Ac s̄e numero quum delibera-
ramus, quæ perficere cupimus, ea laudamus: quæ ue-
rò efficere nolumus, illa uituperamus. Iā uero ô So-
crates s̄a pe in ius uocatus sum præscripta iudicii for-
ma, quo me suppicio quā ue muletta affici oportet.
A quo? dic inquam Ischomache. hoc quidē ne-
sciebam. Ab uxore, inquit. Quinam contedis? Quū
uera dicere contingit, æquitate summa. Quum autē
falsa, rationē deteriorē ô Socrates, ita me deus amet,
haud possum reddere meliorē. Tum ego, Non po-
tes forsan Ischomache perficere ut fallum sit uerū.
At ego iam non sum tibi impedimento quō minus
abeas si uelis. Nequaquam uero, inquit. E quidē non
antē discedam, quām dimissum sit omnino cōciliū.
Certè, inquam. Nam diligēter obseruas ne cognō-
mē illud quo uir honestus bonusq; uocaris, amittas.
Nunc enim, quum tibi fortasse multa sint negotia
quæ curā diligentiamq; tuā desiderant, quia tamen
cum hospitibus pactus es te expectaturū, ne uiolata
fide decipias, illos opperiris. At uero, inquit, nec illa
quæ narras, mihi curæ non sunt. sunt in agris qui

Cap. 20. mea negotia procurant. An Ischomache quū scis
tibi opus esse uillico procuratore, si noris quo in lo-
co sit uir qui probè munus illud obire possit, illum
emere contendis, nō aliter quām quū eges archite-
cto, sicubi peritum uideas, illum comparare conaris:
an ipse doces tuos procuratores? Ipse quidem certè
docere conor. Etenim quisquis futurus est idoneus
qui me absente res meas curet, quid aliud eum scire
opus

opus est quām quæ scio? Nā si idoneus sum qui ope-
ribus præsim, aliū sanè quæ ipse teneo, docere pote-
ro. Primùm igitur, inquā, tibi tuisq; benevolus esse
debebit, si in tuū locū suffectus, omnia præsens satis
cōmodè curaturus est. Nā sine benevolētia quis est
usus qualiscunq; prudentiæ scientiæq; procuratoris?
Nullus planè, inquit. Atenim primum docere, mihi
meisq; bene uelle, contédo. Quo pacto per deos ti-
bi tuisq; bene uelle doces quécunq; uis? Id assequor
beneficio dato, si cuius boni copiā dii nobis tribuāt.
Ain' tu, eos qui tuis rebus fruuntur, esse beneuolos,
& tibi benefacere uelle? Hoc ô Socrates optimum
esse uideo beneuolentiæ instrumētum. Si tibi sit be-
neuolus, Ischomache, iccircone idoneus erit qui res
tuas procuret? Nōnne uides quū homines, penè di-
cam omnes, sint sibi ipsi beneuoli, tamen esse mul-
tos qui curare nolunt ut assequātur ea quæ sibi uo-
lunt esse bona? At certè (inquit) quum tales consti-
tuere uolo procuratores, curam atque diligentiam
adhibere doceo. Quonam modo per deos immor-
tales? Hoc ego quidem nullo modo tradi posse exi-
stimabam, credebámque neminem consequi posse
docendo, ut alium faceret administrum diligentem.
Nec istud quidem fieri potest, inquit, ut sic omnes
deinceps quis docendo curatores efficiat diligētes.
Quos, inquam, facere licet? illos designa mihi planis
sime. Primùm, inquit, haud possis intemperantes ui-
ni, sedulitate ac diligentia donare. Ebrietas enim in-
ducit obliuionem rerum omnium quas agere opor-

X E N O P H O N T I S

tebat. Tum ego, Soline ebriosi diligentes studiosiq;
curatores esse non possunt: an & alii quidā? Ad hæc
Ischomachus, Nē sunt alii, ut somniculosi. Nec enim
dominus ipse dormiens, quæ opus est, efficere, nec
aliis diligentiam præstare poterit. Quid igitur, in-
quam? Istine soli nobis erunt qui hanc diligentiam
minimè poterunt edoceri: an etiam præter hos alii
quidam? Mihi quidem, inquit, uidentur ii qui insa-
no tenentur amore rerum uenerearum, sic institui
non posse, ut aliud magis quām suam uoluptatē cu-
rent. Nec enim facilè reperias aut spem aut curam
iucundiorem, quām quæ pertinet ad amorum uolu-
ptatem. Nec uero quum instet res agenda, suppli-
cium grauius inuenire promptum est, quām amo-
rum congressione prohiberi. Non igitur contendo
ut eorum quos noueris eiusmodi, quempiam rebus
tuis curandis præficias. Quid? ii qui quæstus amore
capiuntur, nullōne modo operum rusticorum cu-
ram doceri possunt? Num tibi uidentur indociles?
Haudquaq; profecto, inquit Ischomachus, sed per-
quam dociles. Hoc solum docēdi sunt, quæstuosam
esse diligētiā. Cæteros, inquam, si se ab iis quæ iu-
bes, abstinent, & quæstum mediocriter amant, quî
doceas ut uis rebus curandis incumbere? Admodum
simpliciter & apertè, o Socrates. Nam si diligētiā
adhibere, & ardere uideam, laudo, & illis honorem
tribuere contendo. si negligentes animaduerto, di-
Cap. 21. cere conor ac facere quæ mordebunt eos. Perge
Ischomache, & à sermone quem de tradenda cura
atque

atque diligentia habuisti, digressus, hoc mihi de erudiendo planum facito, possit' ne qui solutus est ipse ac negligens, alios efficere diligentes? Nihilo magis (inquit) quam ruditis musicæ, reliquos musicam docere. Difficile est, quum præceptor improbè docet, eum facere ut auditor probè discat: & quum torporem indiligentiamq; sequendam dominus ostendit, haud facile est seruum fieri diligentem. Ut breuiter dicam, improbi domini seruos probos & frugi non memini me nouisse, probi uero improbos iam cognoui, non tamen qui nihil damni fecerint. Quòd si quis aliorum uelit auferre languorem, acuere diligentiam, is opera inspicere & exigere debet, & auctori bene cōfectorum gratiam referre, cestatori dignum supplicium non differre. Præclara mihi uidetur illa barbari cuiusdam responsio, quum rex equū bonum nactus esset, ac illum pinguē quamprimum efficere uolens, interrogasset unum ex iis qui equos alendi periti uidebantur, quid equum pinguem faceret celerrimè, Oculus domini, inquit. Sic & alia mihi uidetur oculus domini pulchra atque bona maxime reddere. Quum magnopere persuaferis aliqui diligenter esse curanda quæ uelis, is ne iam idoneus erit qui tua procuret: an & aliud ei discé dum, si idoneus procurator est futurus? Sanè, inquit. Nam præterea reliquum est cognoscere quid agendum sit, & quando, & quomodo. Alioqui si tollas hæc, qui maior procuratoris usus, quam medici qui operam daret ægrotanti, uiseret illum mane & uesperi,

XENOPHONTIS

quid adhibendum faciundūm ue esset, ignoraret. Si, inquam, didicerit quomodo sint opera facienda, aliud ne deerit illi, an iam perfectus is erit tibi procurator? Discendum est (opinor) quī operariis debeat imperare. An igitur & tu doces uillicos procuratores ut apti sint ad imperādum? Ego quidem, inquit, enitor & contendō. Quānam per deos, inquam, sic instituis ut hominibus imperare possint? Tu Ischomachus, Admodum ridiculē & ineptē. Itaque forte ridebis, hoc si audias. Cui ego, Non est ea res digna risu. Quisquis enim peritos imperandi facere, idem sine dubitatione docere potest alios ut herili fungātur imperio. Quicunq; uerò dignos qui dominentur, efficere nouit, nouit & instituere reges. Nō igitur ridiculus, sed magna laude dignus ille mihi uidetur, qui id facere potest. Ad hāc Ischomachus, Cætera igitur animalia ex duabus his rebus obtemperare discunt: poena, quum recusant imperiū: beneficio, quū libenter seruiūt. Equi teneris annis domitoribus parere discunt, quū morem gerentibus aliquid suave iucundumq; præbetur: excutiētibus iugum, molestia exhibetur, quo ad uolūtati domitoris obedierint. Et catuli, quāquā mētis acumine & lingua, multo hominibus inferiores sunt, ut rationis atque sermonis expertes, circūcurrere tamen, natare, saltare, & alia multa discere eodē modo cogūtur, si quū parēt, aliquid sibi necessariū capiat: quū cessant, & iussa non faceſſunt, puniantur. Homines obediētiores efficere possis, si ratione & sermone demonſtres

stres illis utile esse parere. Seruos autem ut parere docentur, facile pellicit ea quae bestiis uidetur adhibenda disciplina. Nam si illorum uentri, quum desiderio tenentur, indulgeas & gratificeris, perficies ut multa confiant. Quae uero naturae sitiunt honorē, laudibus excitantur. Laudis enim fame & siti non minus quædā laborant, quam aliae cibi potusq;. Hæc igitur, quæ quum ipse facio, obedientioribus ut opinor hominibus utor, docens eos quos præficerem uolo procuratores, illis adiumenta imperandi fero. Quásque uestes & quæ calceamenta operas à me capere necesse est, non omnia paria, sed alia deteriora, alia meliora conficio: ut meliorem melioribus exorné, deteriori deteriora tribuam. Nā bonis haud mediocriter animus remitti frágique mihi uidetur, quum uident opera à se perfecta, atque illos qui parē capiunt mercedem, neque laborare, neque quū opus est, periclitari uelle. Itaque & ipse meliores ac diligētores pluris facio, quam qui paria quo-uis modo cum deterioribus capiant: & procuratores quos optima dignissimis dedisse uideo, laudo. Quod si quē uideā aut adulacionibus aut alia quadā inutili gratia cæteris anteponi, non leuiter fero, sed eum qui præfert, obiурgo, & quoad possum doceo non esse utile rationibus eius id facere. Quum quis iam factus erit idoneus qui imperet, ac dicto audiētes reddat ministros, cūmne putas Iſchomache willicum perfectum, an etiam ei cui insunt ea quæ numerasti, aliud quidpiam deest? Sanè, inquit, népe

XENOPHONTIS

ut abstineat se à rebus domini, & nihil furetur. Nam si qui fructus administrat, sic eos audeat amoliri, ut ne relinquat quidem unde faciundis operibus impensæ fiant, quid illo curante proderit arare? An & hanc iustitiam tradendam suscipis? Maximè, inquit Ischomachus. Non omnes equidem sic cōparatos inuenio, ut huic doctrinæ subauiscultent. Atqui & ex Dracontis legibus quædā, & ex Solonis nonnulla excipiens, inducere seruos in iustitiam cōtendo. Hi quidem uiri multas leges de iustitia quæ ad hanc rationē docendi ministri pertinet, tulisse mihi uidentur. Est enim caput scriptū de puniendis furta, & de uinciendo fure in scelere deprehēso, & de necandis iis qui aggrediuntur, atque uim afferunt. Perspicuum quidem hæc eos scripsisse quod turpè quæstū maleficiis inutilē esse uellent. Ego igitur ex illis aliqua & è legibus regiis alia decerpta quum profero, seruos in administrandis rebus iustitiā seruare doceo. Illæ quidē solū pœnæ sunt maleficiis, Regiæ uero non solū animaduertunt in eos qui iura uiolant, sed etiam iustos præmio donant. Itaque multi qui lucrū sectantur, quum uident iustos iniustis fieri ditiores, libenter permanēt insontes. Quos autē sentio tametsi beneficium capiunt, tamen enī tē per iniuriā subtrahere atque furari, eos ut insanabili auaritia iam captos, usū rerum mearū priuo. Quos uero nouerim mentem ad iustitiam erigere, & eius amore pellici, non modò ut illius beneficio rem ageant, sed etiam uti meis laudibus ornētur, illis iam

non

non aliter atque liberis utor: nec opes solùm, sed & honores ut & honestis & bonis exhibeo. Hoc enim mihi cupidus honoris auaro præstantior uidetur, quòd laudis honorisque caussa, quum opus est, labore, & periculum adire, lucrisque turpibus abstine-re uult. Enimuero quum persuaferis alicui tuo-
rum ut tibi sit beneuolus, & sic induxeris ipsius ani-mum, ut ea perficiéda curet quæ scit esse commoda:
quum præterea comparaueris illi scientiam, ut quæ
fiunt opera, sint utilissima: deinde quum dignū qui
præsit effeceris, & tandem iustitia ac uirtute formaue-
ris, ut fructus qui percipiuntur è terra, suo tempore
tibi demonstrat atq; reddat uberrimos, haud fecus
ac tibi ipse faceres: non iá rogabo taline seruo quic-
quam etiam desit. Nam procurator eiusmodi magni
iam mihi faciundus uidetur. Illud tamē Ischomache,
quod oratione percurrimus celerrimè, ne reliquas.
Quod istuc: inquit: Siquis disceret quomodo quæq;
facienda essent, id esse maximum dicebas. Alioqui
nihil hominis curā prodesse confirmabas, nisi sciret
quæ facere opus esset, & quomodo. Tum Ischoma-
chus: Me iubes, inq; o Socrates, agriculturā ipsam
docere. Ea quidem est, ut iam dixi, quæ sciétibus o-
pes, ignorantibus multos labores & inopiam ui-
ctus affert. Nunc igitur artis huius audies in nos be-
nignitatem. Quum sit utilissima, atque tractatu iu-
cundissima, quū per honesta sit, & diis & hominibus
oppidò grata, præterea captu facillima, eāne beni-
gna generosaq; est: Nam generosa uocamus anima-

Cap. 22.

XENOPHONTIS

lia, quæ quū pulchra, magna utiliāque sint, erga hominum genus sunt mansueta. Hoc Ischomache satis didicisse uideor, te docente quēadmodū sit docendus uillicus procurator. Ut enim dixeris illum tibi reddere beneuolum, diligentē, imperandi peritum, iustum, didici. Quōd uero cōfirmasti eum qui recte curaturus est agriculturā, discere oportere quæ & quomodo & quando facienda sint opera, hoc equidem mihi uideor celerius oratione percurrisse. Ut si dixisses literas ei tenēdas qui uerba scripturus esset, & scripta lecturus, ut hæc ad meas aures peruenissent, literas esse tenendas audissēm : hoc autem cognito, nihilo magis opinor literas scirem : haud secus & nunc adductus sum facile ut crederem tenēdam esse agri colendi rationē ab eo qui recte curaturus est illam: quod etsi noui, nihilo tamen magis intelligo quo sit ager modo colēdus. Quōd si mihi quāprimū uideret agricola, similis essem circunuolitati medico, qui uisit ægrotos, qd illis profit ignorat. Itaq; si non sim talis, edoce me agriculturæ munus & opera. Enim uero, inquit Ischomachus, non quemadmodum cæterę artes, quas qui discūt, multum temporis illis tribuere coguntur antequam uitum suo labore parare possint, ita captu difficilis est agricultura, sed partim qui dant operas, intuēs, partim subaudiēs, illam breui scies, sic ut & alium si uelis edocere possis. Non tibi uenit in mentem, credo, quantū scias illius artis. Etenim cæteri artifices summas artis cuiusque commoditates opportunitatesq; celant:

celant: in agricolis qui optimè serit arbores, maximè letaretur si quis eum spectaret. qui optimè seminat, eodem modo. quodque pulchrè factum uides, non te celaret, id qua ratione fecisset, si rogares. Sic & mores uerè ingenuos iis dare uidetur agricultura, qui cum ipsa uersantur. Ad hæc ego, Exordium preclarū, & quod eum qui audierit, à percunatione non auertat. Tu, quoniā discere perhoneustum est, ea de re multo magis eā mihi uerbis explica. Non enim turpe tibi est facilia docere, mihi uero longè turpissimum nescire, præsertim quæ sunt cum utilitate coniuncta. Primum igitur, inquit, hoc tibi demonstrare uolo nō esse difficile, quod ex multis rebus ac uariis agriculturam contineri dicunt ii qui oratione diligentissimè persequuntur illam, re uera minimè exercent. Aiunt eum qui recte culturus, est agrum, primò terræ ingenium cognoscere oportere. Recte, inquam. Nam qui non uidit quid terra ferre possit: is quod semen spargere, quas uel stirpes serere debeat, haud uidebit. Itaq; si ignotū solū arare uelimus ô Socrates: quid ferre queat, quid nequeat, ex fructibus arboribusq; cognoscendum. Posteaquam enim periculum fecerit & cognouerit aliquis, nihil iam prodest bellare cū diis, quia si quare opus esset ei qui uel semine uel stirpe compleret agrum, non magis ex eo perciperet fructus necessarios, quam si committeret id quod nō inuitus produceret aleretq;. Quod si per segnitiem dominorū uim suam terra non possit ostendere, sæpe licet ex lo-

X E N O P H O N T I S

co finitimo certiorem fieri, aut ab homine uicino
subaudire, quæ sit illi natura. Nam quāuis sit incul-
ta, suam tamen ostendit naturam. Quæ stirpes agre-
steis lætas & uberes gignit, ea si curetur, potest &
mites fructus eosq; lætos producere. Sic ingenium
terræ perspici potest uel ab eo cui non ita magnus
est usus agriculturæ. Satis iam mihi uideor Ischoma-
che spei & fiduciæ concepisse, non esse cur ab agri-
cultura me abstineam ueritus ne terræ naturam de-
prehendere non possim. Etenim pescatores mihi ue-
niunt in mentem, qui quum dent operam mari, nec
sint in eo loco positi unde spectent arua, nec lentè
ferantur, sed unâ prætercurrant agros, tamen quum
uident fructus in agro, non dubitat de illo ferre iu-
dicium, qui bonus, qui malus, sed hunc improbant,
illum uero laudant. Illos quidem uideo hac ratione
adductos permulta de terra fœcunda peritissimis a-
griculturæ explicare. Vnde uis igitur, Socrates, inci-
piam tibi meam de hac arte exponere sententiam:
Scio me tibi iam permulta sciēti dicturū de agri colendi ratione. Illud equidem, inquam, libéter addi-
scam, (est enim maximè sapientis uiri) quonam mo-
do, si cupiam, terram subigens, hordei & tritici ma-
Cap. 23. gnam uim percipiam. Nostin' agrum noualem se-
menti parandum? Noui quidem. An igitur hyber-
nis mensibus incipiemus arare terram? At lutulen-
tus erit ager. Aestatē ne arandū censes? Durities erit
impedimento quo minus aruum iugo moueri pos-
sit. Dicēdum fortassis uere hoc opus inchoandum.

Par

Par est, inquam, terram maximè fundere quæ tum mouetur. Et herbā subuersam, inquit, tum iam agro dari pro stercore, atq; sic fructum serì, uti nascatur. Existimo quidē certe: nec id nosse difficile est, si noualis ager ferax est futurus, eum runcari, euulsa syluescente materia purgari, quā maximè excoqui sole debere. Hæc ita fieri oportere mihi quoq; uidetur, inquam. Tūne, inquit, hæc aliter cōmodius fieri putas, quām si quis æstate quālē pīssime uertat agrum? Cui ego, Certò scio uepres & huiusmodi syluam haud melius educi, & ab æstu siccari, atq; à sole terram coqui posse, quām si quis æstate media tempore meridiano iugo moueat. Si uero fossione colatur humus, certū ne est agendum separatim cum terra, & cum materia? Ad hæc ego, Diruenda sylua, ut arescat in summo solo. Terra uertenda, ut eius cruditas excoquatur. Vides o Socrates hæc de nouali utrique nostrum uideri. Sanè, inquā, de femente uero nostin' aliud quicquam Socrates præter horā serendi? quam censuerunt optimā tum maiores exercitati, tum qui nostra ætate periculum fecerūt. Nam quum tempus autumni uenit, omnes ad deum conuertūt oculos, & tempus expectāt quo pluia missa mollito solo semētem facere licebit. Omnes, inquā, censuerūt expectandam pluuiam, & sitiēte terra fermentem non esse faciundam, nisi si cogeret necessitas. Planè uidebant multis & magnis incommodis conflictatos, qui antè semen iecerant, q; à deo iussi fuissent. His de rebus igitur nobis omnibus conue-

XENOPHONTIS

nit, inquit Ischomachus. Sic, inquā, omni in re quā deus nos docet, consensio est: ut consentiūt uniuersi densos uestitus hyeme ferendos iis qui habere pos sunt: ignē fouendū, si ligna suppeditēt. Tum Ischomachus: Multi iam de femente dissentunt, præmaturāne sit optima, an media, an maximē sera? Deus, inquam, non uno semper ordine circunuoluit annum, sed alium præmature, alium mediè, alium serè tempestiuū magis agit. Vtrum putas melius, inquit, an ex his unam diligere ad utendū sationē, siue parum siue multū seminis est spargédum: an quū cœperis à prima, ad extremam usq; seminare? Cui ego, Mihi optimū uidetur genus omne semétis usurpare. Nā latius esse duco, satis multas omnibus annis capere fruges, q̄ interdū nimiū multas, interdū nimum paucas. Hac de re quoq; inquit, tibi conuenit mecū, discipulo cū doctore, tametsi ante me sententiam protulisti. Quid, inquā, in iaciūdo semine? uariūmne genus artis est? Omnino consideremus & hoc, inquit. Tu quidē semen esse manu iaciundū nosti. Ego quidem noui. Sunt, inquit, qui æquabiliter proiicere possunt, & alii qui non possunt. Hoc igitur, inquā, exercitationē requirit, ut citharistarū manus ut arti uolūtatiq; seruire possit. Maximē, inquit. Si uerò terra sit aut tenuior aut densior. Quid ais istuc: inquā: A in' tu tenuiore quæ debilior est, densiore quæ robustior? Dico, & rogo te, párne semen utriq; dares, an alteri copiosius? Tum ego, Vino ualidiori mea sentētia plus aquæ debet infundi,

&

& robustiori uiro , siquid ferendum est, maius onus imponi. Et si qui essent alendi, plures ei decernerem qui plures alere posset . An uero terra debilis firmior ualentiorq; fiat, si quis illi plus iniiciat fructus, ut largiore pabulo iumenta pingueſcunt, id quæſo me doce. Arrisit Ischomachus: Iocaris Socrates : id tamen habe certum, si terræ ſemen inieceris, ac deinde quo tempore multū à cœlo cepit alimētum, & ſegeſ in herbam creuit, illam uerteris, id eſſe pabulū terræ, & haud ſecus ac è ſtercore illi uires accedere. Si uero ſinas ſemen in fructum crescere , è terra ſumpto ad maturitatem uisque nutrimento, difficile eſt agrum tenuem ad extreum lætos & uberes gi- gnere fructus, ut ſuem debilem multos alere maiuſculos natos. Hoc dicis Ischomache, debiliori ſolo minus ſeminis eſſe committendū. Ego iſtuc profe- etō: & tu quoq; ſentis idem, qui exiſtimas omnibus debilioribus imperare negocia minora oportere. Age Ischomache, cur ſegeti ſartculū immittis? Noſti, inquit, hybernis mēſibus aquas increſcere. Quidni? Fac igitur ut infuso limo ſegetis aliq; occultū ſit imbri, & à fluxionibus nudata ſint aliquæ radices, utque materia ſæpenumero ab aquis excitetur tam multa, ut ſuffocata ſegeſ opprimatur. Hæc o- mnia fieri uerisimile eſt, inquam. Videturne tibi iam tum ſegeſ opis indigere? Maximè. Si limus obduxerit, quod censes adhibédum remedium? Terrā ſub- leuandam puto. Quid ſi nudæ radices ? Inducta ter- ra medendum. Quid uero ſi herbarum ſylua ex-

XENOPHONTIS

crescēs inter segetē suffocet illā? atq; diripiāt alimē-
tū, quemadmodū fuci genus ignauū & inutile diri-
piūt ea quæ magno labore cibaria cōdiderunt apes?
Excidēda quidem certē materia, & alimento priuā-
da, ut ab aliuearibus eiiciēdi fuci. Num sine causa igi-
tur tibi uidemur sarculū iniicere? Nequaquā. Nunc
Ilichomache animo cōcipio quale sit aptē & oppor-
tunē imagines inducere. Nā de fucis locutus, multo
mihi apertius explicasti rationē syluz, quām quū dē
ipsa disserebas. At uero deinde metere par est. doce
me igitur siquid habes quod eō pertineat. Facerē,in-
quit, nisi mihi uidereris hēc scire. Tu quidē semper,
ut debes, segetē incidere nosti. Quidni debeam? Se-
cāsne stās quō spirat uentus, an aduersus? Nō aduer-
sus, inquam. Nā molestū arbitror & oculis & mani-
bus aduersas legere stipulas aristasq;. Altiusne secas,
an proprius humū? Si curtus & breuis calamus, imū
seco, ut culmi sint longiores. si procerus & altus,
medium secandū puto, ne qui terunt in area, labore
superuacuo grauentur: néue qui uentilant, in iis la-
borent quibus non opus est. Quod in agro relictum
fuerit, exustum, adiumento ellē terræ puto, & ster-
quilinium implere coniectum. Vides o Socrates ut
manifestō deprehēderis, id quod ego, de messe, ani-
mo & usu consecutus. Tum ego, Vel cum periculo
experiiri libet. Volo cognoscere sit' ne mihi ratio te-

Cap. 24. rendi frumenti. Nostin', inquit, à iumentis fruges
in area teri? Quidni? Nostī quoque omnia quæ iu-
menta uocantur? boues, mulos, equos? Scisne hēc tā-
tummodo

tummodo uidisse te quum circunducuntur, pedibus
excutere frumentum? Quid aliud uidere possem?
Quomodo proterent id quod opus est, atque con-
culcabunt? à quo perficietur & quabiliter tritura? Nō
est dubium, inquam, quin ab iis operis quæ in area
uersantur. Vertentes enim pedibūlque semper sub-
iicientes ea quæ trita non sunt, maximè quod erat
difficile adæquabūt, ac quamprimum rem conficiēt.
Tum ille, Hæc quidem mihi nō sunt notiora quām
tibi. Deinceps igitur Ischomache frumentum uen-
tilatione secernemus. Dic mihi Socrates, Nostine si
ex areæ parte quæ est obiecta uēto, cœperis, per areā
totam latum iri paleas? Necesse est, inquam. Necesse
est igitur ut in frumentū cadant. Sanè. Longius est
spacium, quām quo paleæ sublimes ultra fruges in
uacuum areæ locum ferri possint. Siquis ô Socrates
incipiat reiectanea secernere ex eo loco unde flat
uentus, quid? Nemini dubium est Ischomache quin
paleæ statim in suo receptaculo futuræ sint. Quum,
inquit, altera parte iam secreta peruerteris ad aream
mediam, num continuò sic diffusis granis reliquas
paleas segregabis: an ubi quod purum est frumentū
coaceruaueris in aceruū, ut peragusto capiatur lo-
co? Vbi purū coaceruarim, ut mihi transuolēt paleæ
in uacuuū areæ locum, & ne semel ac iterū segregan-
dæ sint. Tu quidē Socrates alium docere posses qui
breui à paleis separētur fruges. Hæc igitur, inquam,
olim sciebā, sed oblitus erā. Cogito mecum, an ego
qui aurū fundere, tibias inflare, & pingere scirē, has

XENOPHONTIS

artes obliuione obruerim , quas neque me docuit
quisquam , nec agriculturam . Ut eos qui colūt agrū ,
sic & illos qui cæteras exercēt artes , spectare soleo .
Ad hæc Ischomachus . Non ego tibi iam dudū dice-
bam eò maximè ingenuam esse agri colendi ratio-
nem , quòd facillimè disci potest ? Agedum Ischoma-
che , noui . Evidem quum rationem fementis tene-
rem , id me scire oblitus erā . Agriculturæ'ne est stir-
pium satio ? Est quidem certe . Quî fit igitur ut semé-
tem sciam , stirpium sationē nesciam ? Nescis tu qui-
dem inquit ? Quî sciam , qui nec in quo genere ter-
ræ ferendum , nec quanta altitudine quantā ue lati-
tudine scrobes fodiendæ , nec quanta longitudine
furculus demittendus , nec quomodo humi situs ma-
ximè crescat , intellexi ? Perge , inquit , disce quæ ne-
scis . Cuiusmodi scrobes fodiantur stirpibus , uidisse
te certò scio . Vidi persæpe . Vidi istin' altiorem tripe-
dali ? Non equidem semissæ super altitudinem bi-
pedaneam . Quid ? Vidi siue latorē tripedaneo ? Nō
certè bipedaneo . Perge , inquit , & hoc respōde mi-
hi , Nostin' ullum bipedaneo minus profundū ? Nō
sesquipedali . Nam stirpes in scrobem demissæ effo-
derentur , si ad terræ superficiem proprius accederet .
Hoc igitur Socrates abunde nosti , rusticos fodere
scrobem nec duobus pedibus & semissæ altiorē , nec
sesquipedie breuiores . hoc adeò perspicuum est , ut
uideri sit necesse . Quid uero ? quum terram uides ,
sicciorem internoscis & humidiorē ? Mihi quidē
sicca uidetur esse in Attico móte Lycabeto , & quæ-
cunque

cunque similis est huius. humida uero in lacu Phalerico, & cæteræ generis eiusdem. Altiorém ne scrobem foderes in sicca, q̄ in humida? Foderem, nempe quod in humida altè fodiens, aquā reperires, nec in ea iam serere posses. Præclarè tu quidem. Quum fuerint scrobes fossi, nosti iam quando stirpis utrunque genus demittendum sit? Maximè. Si uelis celeriter produci, putasne terra culta summissum stirpis cauliculum maturius exire per humū subactam atq; mollem, quam per incultam, & duritie concretam? Perspicuum, inquā, celerius excrescere per subactā, quam per immotam. Substerni debet igitur semini terra. Quidni debet? An stirpem totam recta linea cœlum uersus erectam, putas facilius latiusq; diffundere radices, q̄ si terra substrata deponas obliquam, ut quemadmodū γamma sic iaceat supina? Sic profecto, propterea quod in terra plures erūt oculi: ex oculis autem supra terram video surculos emanare, unde coniecturam duco sic in terra fieri. Quum uero multæ nascuntur humi radices, stirpem ualidam breui crescere puto. His de rebus igitur idem quod ego, nosti Socrates. Sed age, terramne solū iniicies, an circum stirpem pressæ conculcabis humū? Conculcabo. Nam si pressa non esset, non est dubium quin ab aqua pluuiā cœnū fieret, à sole uero ad imū funditus siccaretur. Esset igitur periculū ab imbris, ne humore putreficeret: à sole, ne siccitate siue hiatu terræ calētibus radicibus aresceret. De uitium sa- Cap. 25.
tione o Socrates idem omnino tenes quod ego? An

XENOPHONTIS

inquam, sic & ferenda ficus? Et omnes arborei fructus, inquit Ischomachus. Nam qui uitem præclarè ferere nouit, quî in aliarum stirpium satione reprehendetur? Oleá uero Ischomache quî seremus? Fac, inquit, periculum mecum, idne omnium maximè scias. Vides altiorem oleæ scrobé fodi. etenim iuxta uias potissimum foditur. Videsq; in omnibus semi-natiis furculos siue taleas esse. Vides quoque lutum omnibus furculorum capitibus impositū, & omnium summum caput coniectum. Hæc omnia uideo. Videás autem quid ignoras? an quomodo testam summo luto imponas? Non sané. Eorum quæ narrasti, nihil ignoro: sed animo repeto, cur quum alteram mihi proponeres uniuersam quæstionem, scirémne ferere, negauerim. Videbar equidem nihil de ratione ferendi explicare posse. Ut aggressus es de singulis inquisitionē, tibi, ut aīs, respondeo perinde quasi teneam quæ tu, quem peritum ferunt agricolam. Nónne interrogatio doctrina est Ischomache? dum enim disco, quoniam me singula rogaſti. Nam quum me duceres per ea quæ noui, similiaq; demōstrares quæ scire me nō existimabam, adductus sum ut hæc me scire crederem. An igitur, inquit Ischomachus, si te de argento, bonum néc ne esset, interrogarem, persuadere possem scire te argentum probare & discernere uerum ac purum ab adulterino? An item de arte tibiarum, de pictura, de rebus generis eiusdem? Fortasse, inquam, quādoquidem eò duxiſti, ut credam me agrum colere posse, quanquam fcio

scio neminem unquam mihi hanc artem tradidisse. Hæc non ita sunt, o Socrates. At ego iamdudum tibi dicebam, homini sic amicam, sic familiarem esse agriculturam, ut qui uident & audiunt, illius statim scientiam concipient. Multa docet ipsa, ut optimè liceat rebus ipsius uti. Vitis quum ad arbores attollitur, statim docet se erigi uelle si proxima sit arbos. Quum diffundit pampinos, ostendit, racemos, quo tempore teneri sunt ac molles, & aduruntur à sole, umbra contegédos. Quum tempus est uvas ab sole iam dulcescere, foliis defluétabus indicat pampinos esse detrahendos, & uam maturitate excoquendam. Quum propter fertilitatē racemos alios coctos atque maturos ostendit, alios crudiores fert, coctos percipi iubet, ut in legenda ficu, semper id quod creuit & maturum est, percipitur. Hic ego, Cap. 26. Si tam facile discuntur res rusticæ, & quæ faciunda sint, iuxta sciunt omnes, quî fit ut non omnes similiter affiantur, sed alii affatim uiuant, & bonorum copia redundant, alii sibi necessaria suppeditare nō possint, sed insuper aliis debeat? Evidem tibi dicam, Socrates: Nec sciétia nec inscítia agricolarum causa est cur alii diuites, alii sint pauperes: nec audies ita famam circumferri, domum esse dissipatam, quòd sator nō æquabiliter semē sparserit, nec quòd prauè stirpes seuerit, nec quòd ignorans quæ terra uitem ferret, in agro sterili seuerit, nec quòd nō intellexerit utile fementi noualé agrum subigere, nec quòd non uiderit esse bonum, stercus agro miscere,

X E N O P H O N T I S

sed multo s^epius audire licet, Vir ex agro non percepit frumentum: non enim dat operam ut sibi feratur, aut ut stercoretur ager. nec uinū habet, quia nō est ei curæ uitium satio, ut nouas ferat, ut iam satæ ferat. Nec oleum nec ficus sunt illi, propterea quòd diligentiam non adhibet nec laborat ut hæc legat. Hæc & similia sunt quibus differunt inter se agricultæ, & dissimiliter afficiuntur potius quām quòd sapienter aliquid rebus agendis inuenerint. Sic & belli duces, quorum interest ea curare quæ sunt sui muneris, differūt. alii quidem meliores, alii uero deteriores sunt. differunt, inquā, non sententia & consilio, sed cura planè ac diligentia. Nam quæ duces omnes, permultiq; priuati sciunt, ea nonnulli faciūt imperatores, alii negligunt: ut nullus est qui nō intelligat, quū per hostium fines iter faciundū est, tutius esse milites instructos ordine procedere, quòd hoc modo, si opus sit, optimè dimicare possint: sed alii agmen compositum ducūt, alii incompositum. Omnes optimum esse norunt, ante castra & diurnas & nocturnas custodias stationesq; collocare, uerūm ut id fiat, dant operam quidam, alii nullam. Quòd si per angustias uiarum ducatur exercitus, nōnne difficile est reperire qui nesciat esse commodius occupare locoruopportunitates? At uero sunt qui diligenter occupant, sunt qui non occupant. Quinetiā dicitant omnes agriculturam stercore maximè iuuari, uident nullo negocio fieri, si tamen diligenter obseruāt ut efficitur: quumq; facile sit multum conficere,

ficere, alii congregandum curant, alii non item. At-
qui deus sublimis aquam præbet. Loci caui cœno-
limoque complentur. Terra uarium materię genus
suppeditat. Cui ferendum est, is humum purgare de-
bet. Quæ uerruntur è medio, si in aquam deiiciat,
iam tempus ipsum conuertet in ea quibus lætifica-
tur ac pinguescit ager. Quæ materia, quæ terra in
aqua stante non erit pro fimo? Quotaquæq; medi-
caminis indiget terra, si humidior sementi, siccior
salsiorq; ferendis arboribus accommodetur? Nullus
est qui hæc nesciat, & ut educatur aqua fossis, ut ter-
ra salsa corrigatur, dū miscetur omnibus dulcibus,
humidis, siccis. Sed ista curæ sunt aliis, aliis uero ne-
quaquam. Quòd si quis ignoret omnino quid pos-
sit ferre tellus, nec sciat eius fructum nec stirpes co-
gnoscere, nec ab aliquo ueritatè audire queat, non-
ne multo facilius tamen illi & omnibus ingenium
terræ quam equi uel hominis experiri? Nihil enim
subdole & falso præ se fert, sed quæ potest, & quæ
non, aperte ueréque demonstrat. Illa, quòd omnia
cognitu captuque facilia præbet, & bonos & ma-
los patefacere optime mihi uidetur. Non est enim
quod se nescire causentur, ut qui cæteras artes non
exercét. Nullus ignorat, illam, si quid acceperit be-
neficii, referre gratiam Illâne malæ mentis accusa-
tionem intendere manifestò uidetur? Hominem si-
ne rebus necessariis uiuere posse, nemo sibi ipse per-
suadet. Qui nec aliam nouit artem unde quaestum
facere possit, nec arate terram uult, & agris operam

XENOPHONTIS

dare, non dubium est quin aut furto, aut rapina, aut opera mendica uiuat, aut nulla ratione ducatur.

Magni referre dicebat, an utilitatis fructum agricultura præberet, an nullum. Nam quū plures sunt operæ, alius curat ut in opere sint operarii, quum uocat & retinet hora. Hoc alius non facit. Facile uir unus decem uincit, qui tempus laboris explet. alius ab eo distat, qui discedit ante tēpus. Permittere uero ut totum diem mala fide laborent homines, ac fraudulentur, eò ualet, ut plus quam dimidium totius operis extrahatur. Ut in itinere faciendo ad stadia ducenta, quum stadiis centum propter imparem celeritatem distant inter se duo viatores, ambo iuuentute & ualetudine pares, quod alter facit ut concitatus feratur, alter animo remisso captat ocium, & ad fontes ac sub umbris quiescit, circunspectat, molles uenatur auras : sic & in operibus longè distant ac differunt effectu, qui dant operam ut ministri & mercenarii frugi sint, ac minime dissoluti : & qui non solum non hoc faciunt, sed & inueniunt occasiones intermittendi laboris, siuintque suos ageare mala fide, & inertiam indulgere. Hoc autem bene laborare, aut male rem curare, tam differt, quam aut perfectè labori incumbere, aut penitus in ocio languescere. Si qui fodunt uinetum, ut abiecta materia puræ sint uites, sic fodiant, ut herbarū sylua maior uberiorq; fiat, qui potes aliquid actum esse confirmare, & agrum cultum dicere? Hæc igitur domos magis dissipant, quam nimia negotii gerendi

di inficitia. Nam quum expletur impensa, opera uero non expletur, ut percipiatur utilitas ad faciendum sumptum, non est cur iam mirere si pro diuitiis pauperies & egestas inuehatur. His autem qui studio ac diligentia ualent, & frugi sunt agricolæ, non mediocriter utilem & efficacem faciédi quæstus ab agricultura pater & exercuit ipse & me docuit arte. Is non sinebat unquam fundum cultum comparari, sed quisquis aut negligentia possessorum aut tenuitate facultatum incultus inconsitusq; esset, ut emeretur admonebat. Dicebat enim prædia culta uenire pluris, & incrementum non capere: quibus autem nihil esset accessionis, haud similes afferre uoluptates existimabat: sed omne prædium & omne pecus cui accederet amplificatio, maxime esse domino lætitiae arbitrabatur. Nihil uero plus habet accessionis quam fundus ex inculto & infœcundo cultus & ferrax omniū rerū factus. Ne dubita Socrates, quin nos iam fundos haud paucos antiquo precio & auctiore multo dignos fecerimus. Hæc, inquit, adeò frugifera meditatio, adeò captu facilis, ut tu qui nunc audisti, non aliter ac ego sciēs abeas, & aliū si uelis docere possis. Pater meus nec id ab alio didicit, nec sollicitus inuenit, sed quum esset agriculturæ laborisq; cupidus, talem se fundum cupiuisse dicebat, ut haberet quod ageret, & unā cum utilitate uoluptatem perciperet. Erat enim suapte natura, ut mihi uidetur, omnium Atheniensium studiosissimus agriculturæ. Hæc quum dixisset, hominem interrogauit,

XENOPHONTIS

Quos pater agros excoluisset, eosne tenebat omnes, an etiam uendebat si gradem pecuniam inuenisset? Vendebat sanè, inquit, sed alium continuò mercabatur incultum, propterea quod desiderio laborandi tenebatur. Narras Ischomache patrem agri colendi uerè studiosum, ac duce natura tam ruris amantem, quam tritici cupidi sunt mercatores. Hi quod frumentum maximè petunt, ubi magnam esse copiam audierunt, eò nauigant. Aegæum, Euxinum, Siculum pontum traiiciunt. Deinde quum ceperunt quam potuerunt plurimum, pelago uehunc impositum nauigio quo uehuncutur ipsi. Quum fuerit opus argento, non temere & inconsulto quocunq; fors tulit auchunt, & quasi abiiciunt, sed ubi audierint esse qui plurimi liceantur, magnoque mercetur, eò ferunt, & emptoribus tradunt. Sic quodammodo pater tuus auidè sequebatur agriculturam, & inde quantum uenabatur. Iocaris Socrates. Ego, inquit, nihilo minoris studiosos ædificandi facio, qui domos extruunt, uendunt, alias deinde moliuntur. Interiendo sine ulla dubitatione tibi confirmo Ischomache, adduci me ut tibi credas, ac putem mortaliū genus amare & persequi omnia quæ sibi usui futura arbitratur. Considero quam bene proposito congruētem omnem præstiteris orationem. Proposueras artem colendi ruris omnium facillimam esse discēti. Nunc ego prorsus omnibus tuis uerbis adductus, sic esse rem non dubito. Sic est, inquit Ischomachus. At, quod est omnibus actionibus, agricultura,

turæ, sciætiaæ ciuili, œconomiæ, arti militari commu-
ne, expetendum est, ut sis imperâdi peritus. Hoc ti-
bi quidem assentior, alios aliis mente præstan-
tiôres, ut in triremi si mare asperum traiiciatur, &
homines qui nauigia impellunt, & remis uelisque
subministrant, penetrare sit necesse, alii quorum iu-
bere & hortari munus est, ea dicere & facere pos-
sunt, quæ animos exacuunt & incitant ad suscipié-
dum laborem: alii sic imperiti sunt & incompositi,
ut uix altero tanto tempore eundem expleant cur-
sum. Sudant illi, & in egressu qui iubet, eos qui
dicto sunt audientes, laude persequitur: qui parent,
iubentem uicissim laudant. Hi uero nullo sudore
appellunt nauem, odere præfectum, præfectus illos.
Sic & imperatores inter se differunt. Alii non ita su-
os regere possunt, & allicere, ut laborare, pericula
subire, non minus quam si non cogerentur, obtem-
perare uelint, sed ita reddunt effectos, ut si aduersen-
tur imperanti, magnum quiddam ac præclarum fa-
cere uideantur. Ipsi quoque non sic milites instituit,
ut dedecus fugere sciant, & siquid accidat turpe, ue-
recundia moueri. Alii contrà boni duces, periti, di-
uini, quum suscepérunt eosdem & alios sapientius, sic
erudiunt, ut aliquid turpe committere uereantur, ut
parere melius esse putent, & unumquenq; audiente
esse dicto gaudeant, ut uniuersi non inuitè, si opus
sit, laborem sustineant. Sed ut singulis amor quidam
laborandi innascitur, sic & toti exercitui sub bonis
ducibus agendi cupiditas inginitur, & honoris in-

X E N O P H O N T I S

gens studium, quo accési milites aliquid agere præclarè, & à duce uideri cupiunt. In quoscumq; sic affecti sunt animo comites, itáne ualidi robustique sunt duces? Nequaquam uero. Non qui corpus habent firmissimū celerrimumq; , qui telis & sagittis optimè pugnant, qui equum naëti præstantissimum, ut fortissimos equites aut scutatos insignes decet, offerunt se periculis: sed qui eò inducunt militum animos, ut uel per ignem uel omne periculum sequendum putent, eos meritò duces acris ingenii magnique uiros dicere licet: quos qui norunt multi sequuntur: quos ire magna manu iure dicunt, ut quorum prudentiæ consiliōque multæ manus seruire uelint. Magni reuera tales uiri, qui res magnas non tam uiribus corporis quām sapientia mētis gerere possunt. Sic & in priuatis rebus, siue procurator siue præfectus sit institutus, qui promptos, alacres, frugi, assiduos possit efficere suos, is sanè rē augget, multasq; parat facultates. Si dominus qui operarium malum maximè punire, diligentē præmio donare potest, inuiserit opus, & apparuerit, & eum minime uereantur ii qui dant operas, haud equidem uirum probem: sed eum, cuius aspectu mouebuntur opifices, sic ut quisque uires concipiat, certatim labore, optima gloria ducatur, aliquid habere regiæ uirtutis affirmabo. Hoc maximum est (ut mihi uideatur) tum in omni re ubi quid ab hominibus conficitur, tum in agricultura. Nō enim qui semel id quod dico uiderit audierit, discet, sed bono rectori futuro

turo opus esse cū disciplina & indole bona iudico,
tum maximē uirtute diuina, quandoquidē non hoc
totum bonum prorsus humanum mihi uidetur esse,
sed etiam diuinum, planē & apertē uolentibus im-
perare. Dii miserentur eorum qui sapientia ac mo-
deratione uera p̄æditi sunt : & ut censeo, tyranni-
dem in inuitos dant iis quos misera uita dignos ef-
fe duxerint: ut Tátalus apud inferos æternum tem-
pus agere dicitur metuens ne bis intereat.

F I N I S.

J

39

